

Original Research

Emotional Capital as Power; How do Women use their Emotional Power as a Weapon of Resistance

Mohammad Hosein Sharifi Saei^۱
Taghi Azadarmaki^۲

Abstract

So far, most previous studies in Iran have considered women without economic and cultural capital as women without power in the family. These studies have paid less attention to other women's capital such as "Emotional Capital". In this study, we seek to answer the question of how women use their emotional capital as a tool of power in the family? In this regard, ۳۶ married women were interviewed in Tehran, Iran. The research findings showed that emotional capital is not the cause of women's subjugation but the tool of their power in the family. In this regard, women use various strategies such as "Emotional Blackmail", "Victimization", "Shaming" and "Alliance with Children" to counter the power of men in the family. Through emotional capital, they control male dominance and balance the Relation of power in the family. These indicate that the sources of women's power in the family are numerous. These resources go beyond the economic and cultural capital that has been explored by various studies.

Keywords

Power, Resistance, Patriarchy, Emotional Capital, Women and Family Studies, Gender Studies.

^۱. Ph.D of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iran. Sharifisaei@ut.ac.ir. **(Corresponding Author)**.

^۲. Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iran. tazad@ut.ac.ir

Submit Date: ۰۷/۰۸/۲۰۲۱

Accept Date: ۰۹/۲۴/۲۰۲۱

Introduction

In recent years, the study of power relations in the Iranian family has been considered. Most Iranian studies emphasize that the Iranian family is patriarchal. Also, the relation of power in the Iranian family is completely in the interest of men. In this approach, women can change the power relationship in their favour only if they have access to economic and cultural capital. These studies show that women who do not have cultural and economic capital, are powerless in the family (Garosi, ۲۰۰۸; Enayat & Dastranj, ۲۰۱۰; Zare Shahabadi & Mandani, ۲۰۱۳; Kafi, Bahmani, & Sadat Delavar, ۲۰۱۶; Mardani & Movahed, ۲۰۱۷). Also, women in the lower social classes have less power in the family than women in the upper classes; Because lower-class women have fewer resources and capital (Mahdavi & Sabouri Khosrowshahi, ۲۰۰۳; Bakhshipour & Aghajani Mersa & Kaldi, ۲۰۱۸). However, the present study emphasizes that the sources of women's power are not limited to economic and cultural resources. This study seeks to identify new forms of capital among women. So far in Iranian research, the role of women's emotional capital as a component of women's power in the family has not been considered. Emotional capital includes the emotional resources that a person provides to people that he or she values. The present study seeks to find out how women use their emotional capital as a tool of power in the family. How can women, through emotional capital, shift the balance of power in the family to their advantage?

Methodology

This research has been done with a qualitative method. In this study, in-depth interviews were conducted with ۳۶ "married women". All interviews were conducted in Tehran, the capital of Iran. The sampling of participants was done using a purposeful sampling method. In this study, the process of data collection and data analysis was performed sequentially. Coding and data analysis was performed immediately after each interview. The content analysis method was used to analyze the data.

Findings

Most women have higher emotional skills than men. This skill gives them strength and power that can affect men. The findings of this study showed that women use their emotional capital as a tool of power in the family. In this regard,

they use various strategies such as "emotional blackmail", "victimization", "Shaming" and "alliance with children". In emotional blackmail, some women used their emotional power to pressure their husbands. In this way, they imposed their demands on their husbands. If a man did not accept the woman's requests, the woman might be angry with him or put him under emotional pressure. Another female strategy was "victimization." In this way, women apparently accepted male domination but resisted covertly. In this way, they presented themselves as a victim who had been oppressed by their husband. They highlighted gender oppression against themselves. In this way, the women tried to persuade their husbands to do what they wanted by creating a sense of regret. Another female strategy was to create a sense of "shaming" in the husbands because of their misbehaviours. This was done to persuade the husband to express remorse and change his misbehaviours. Another strategy of women was to use their children in power relations in the family. Children are usually closer to the mother than the father. Male domestic violence led to children being separated from their fathers. When women faced domestic violence, they isolated their husbands at home through alliances with their children. The alliance of women with their children put their husbands under emotional pressure. Through this punishment, women tried to change the behaviour of men.

Result

The role of women's emotional capital in power relations in the family has been less studied. The findings of this study showed that women can control masculine power in the family to some extent through their emotional capital. These findings show that women's emotional capital is one of their areas of power for them. Therefore, the sources of women's power in the family are numerous. These resources go beyond the economic and cultural capital that has been explored by various studies.

References

- Afifi, T. D., Merrill, A. F. & Davis, S. (۲۰۱۶). The theory of resilience and relational load. *Personal Relationships*, ۲۳, ۶۶۳-۶۸۳.
- Algoe, S. B., Gable, S. L. & Maisel, N. C. (۲۰۱۰). It's the little things: Everyday gratitude as a booster shot for romantic Relationships. *Personal Relationships*, ۱۷, ۲۱۷-۲۳۳.

- Allatt, P. (۱۹۹۳). Becoming privileged: The role of family processes, in I. Bates and G. Riseborough. (eds) *Youth and Inequality*. Buckingham: Open University Press.
- Amini, M., Hosseinian, S. & Amini, Y. (۲۰۱۳). An investigation of the effects of employment of women on their power in decision making in their families. *Sociology of Women (Journal of Women and society)*, ۴(۱), ۱-۱۷. (In Persian)
- Bakhshipour, M., Aghajani Mersa, H. & Kaldi, A. (۲۰۱۸). A sociological analysis of symmetric and asymmetric distribution of power in family and its impacts upon women's life style. (Case study: married women in Tehran). *Iranian Journal of Social Problems*, ۸(۲), ۲۰۹-۲۳۶. (In Persian)
- Blood, R. O. & Wolfe, D. M. (۱۹۶۰). *Husbands and wives: The dynamics of married living*, Glencoe Illinois: Free Press.
- Bourdieu, P. (۱۰۸۰). Social space and the genesis of groups. *Theory and Society*, ۱۴(۶), ۲۲۳-۲۴۴.
- Bourdieu, P. (۱۹۸۶). The forms of capital. in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Edited by J. G. Richardson. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (۱۹۹۳). *Sociology in question*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (۲۰۰۱). *Masculine domination*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (۲۰۱۴). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*, Translated by Hasan Chavoshian. Tehran, Sales Press. (In Persian)
- Bourdieu, P. & Wacquant. L. (۱۹۹۲). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago, University of Chicago Press.
- Charmaz, K. (۲۰۰۶). Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis. London, Sage Publications.
- Chauvire, K. & Fontaine, O. (۲۰۰۶). *Le vocabulaire de Bourdieu*, Translated by Morteza Kotobi. Tehran, Ney Press. (In Persian)
- Cottingham, M. (۲۰۱۶). Theorizing emotional capital. *Theory and Society*, ۴۰, ۴۰۱-۴۷۰.
- Driver, J. L. & Gottman, J. M. (۲۰۰۴). Daily marital interactions and positive affect during marital conflict among newlywed couples. *Family Process*, ۴۳, ۳۰۱-۳۱۴.
- Duncombe, J. & Marsden, D. (۱۹۹۳). Love and intimacy: The gender division of emotion and 'emotion work' – a neglected aspect of sociological discussion of heterosexual relationships. *Sociology*, ۲۷(۲), ۲۲۱-۲۴۱.
- Enayat, H. & Dastranj, M. (۲۰۱۰). A study on the power distribution structure in family (The case study: Lar city). *Women in Development and Politics*, ۸(۱), ۱۰۷-۱۲۴. (In Persian)

- Feeney, B. C. & Lemay, E. P. (۲۰۱۲). Surviving relationship threats: The role of emotional capital. *Personality and Social Psychology Bulletin*, ۳۸ (۸): ۱۰۰۴-۱۰۱۷.
- Forward, S. (۲۰۱۵). Emotional blackmail: When the people in your life use fear, obligation, and guilt to manipulate you. Translated by Manijeh sheykh Javadi. Tehran, Peykan Press. (In Persian)
- Foucault, M. (۱۹۸۳). The subject and power. In: Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics, Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow. The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (۱۹۹۷). Ethics: Subjectivity and truth, edited by Paul Rabinow; Translated by Robert Hurley and others, The Penguin Press.
- Foucault, M. (۲۰۰۹). La volonté de savoir. Translated by Nikoo Sarkhosh and Afshin Jahandideh. Tehran, Ney Press. (In Persian)
- Gable, S. L. & Reis, H. T. (۲۰۱۰). Good news! capitalizing on positive events in an interpersonal context. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. ۴۲, pp. ۱۰۰-۷۵۷). San Diego, CA: Academic Press.
- Garosi, S. (۲۰۰۸). Power structure in the families of Kerman. *Women's Studies Sociological and Psychological*, ۶(۲), ۷-۲۵. (In Persian)
- Gillies, V. (۲۰۰۶). Working class mothers and school life: Exploring the role of emotional capital. *Gender and Education*, ۱۸(۳), ۲۸۱-۲۹۳.
- Girme, Y. U., Overall, N. C. & Faingataa, S. (۲۰۱۴). "Date Nights" take two: The maintenance function of shared relationship activities. *Personal Relationships*, ۲۱, ۱۲۵-۱۴۹.
- Gottman, J. M. (۱۱۱۱). The marriage clinic: A scientifically based marital therapy. New York, NY: Norton.
- Gottman, J. M., Driver, J. & Tabares, A. (۲۰۰۲). Building the sound marital house: An empirically derived couple therapy. In A. S. Gurman & N. S. Jacobson (Eds.), *Clinical Handbook of Couple Therapy* (۳rd ed., pp. ۳۷۳-۳۹۹). New York, NY: Guilford.
- Hakim, C. (۲۰۱۱). Erotic capital: The power of attraction in the boardroom and the bedroom. New York, Basic Books.
- Hicks, A. M. & Diamond, L. M. (۲۰۰۸). How was your day? couples' affect when telling and hearing daily events. *Personal Relationships*, ۱۵, ۲۰۵-۲۲۸.
- Hochschild, A. R. (۱۹۸۳). The managed heart: The commercialisation of human feeling. Berkeley / Los Angeles: University of California Press.
- Jackson, S. (۱۹۹۳). Even sociologists fall in love: An exploration in the sociology of Emotions. *Sociology*, ۲۷(۲), ۲۰۱-۲۲۰.
- Jenkins, R. (۱۹۹۲). *Pierre Bourdieu*. London, Routledge.
- Karimiyan, N. & Zarei, E. (۲۰۱۶). A qualitative study: The effect of opposite-sex premarital cohabitation on women's life status. *The Journal of Women and Society*, ۷(۲), ۳۹-۷۷. (In Persian)

- Kolahi, M. & Shafiee, F. (۲۰۱۷). Women's narrated experience of power structure in family. *Quarterly of Cultural Studies & Communication*, ۱۳(۴), ۱۲۹-۱۵۰. (In Persian)
- Mahdavi, M. & Sabouri Khosrowshahi, H. (۲۰۰۳). The structure of power distribution within the family. *Women's Studies Sociological and Psychological*, ۱(۲), ۲۵-۶۵. (In Persian)
- Majid Kafi, M., Bahmani, L. & Sadat Delavar, M. (۱۳۹۶). Cultural capital of women and the structure of power distribution in family (case study: Shiraz city). *Women in Development and Politics*, ۱۴(۱), ۱۰۵-۱۲۳. (In Persian)
- Manion, C. (۲۰۰۷). Feeling, thinking, doing: Emotional capital, empowerment, and women's education. In I. Epstein (Ed.), *Recapturing the Personal: Essays on Education and Embodied Knowledge in Comparative Perspective* (pp. ۸۷-۱۰۹). Charlotte, Information Age Publishing.
- Mardani, M. & Movahed, M. (۲۰۱۷). Study on determinants of women's status in power structure of family. *Journal of Sociology of Social Institutions*, ۳(۸), ۷۱-۸۳. (In Persian)
- Memar, S. & Yazd Khasti, B. (۱۳۹۶). Lived experiences of working girls aging between ۳۰ to ۴۹ about celibacy. *Half-Yearly of Social Problems of Iran*, ۶(۲), ۱۴۹-۱۶۲. (In Persian)
- Mirzaei, H., Aghayari Hir, T. & Katebi, M. (۲۰۱۵). Investigation of the distribution of power in families in Tabriz. *Journal of Social Sciences*, ۱۲(۱), ۶۹-۹۱. (In Persian)
- Nayebi, H. & Golshani, M. (۲۰۱۳). The effect of resources available to women on decision-making power in the family (case study: Babol, Iran). *Women in Development and Politics (Women's Research)*, ۱۱(۱), ۱۳۵-۱۵۲. (In Persian)
- Nowotny, H. (۱۹۸۱). 'Women in Public Life in Austria' in C. Fuchs Epstein and R. Laub Coser (eds) *Access to Power: Cross-National Studies of Women and Elites*. London, George Allen & Unwin.
- Reay, D. (۲۰۰۴). Gendering Bourdieu's concepts of capitals? emotional capital, women, and social class. *The Sociological Review*, ۵۲: ۵۷-۷۴.
- Safiri, K. & Arasteh, R. (۲۰۰۸). The study of women's economics capitals and the types of relationships with their spouses. *The Journal of Women's Studies*, ۲(۱), ۱۱۴-۱۴۷. (In Persian)
- Saroukhani, B. (۲۰۰۵). Woman, power and family: A study of the position of women in the pyramid of power in the family. *Women in Development and Politics*, ۳(۲), ۲۹-۵۰. (In Persian)
- Sharifi Saei, M. H. & Azadarmaki, T. (۲۰۲۱). Women's power and resistance in the Iranian family: Women's narrative of cultural resistance strategies in the family. *Journal of Iranian Cultural Research*, ۱۴(۱), ۱-۲۶. (In Persian)

- Stones, R. (۲۰۱۴). *Key sociological thinkers*. Translated by Mehrdad Midamadi. Tehran, Markaz Press. (In Persian)
- Swartz, D. (۱۹۹۷). *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. University of Chicago press Ltd, London.
- Tavasoli, A. & Saeidi, V. (۲۰۱۱). The impact of women's employment on power structure in eyvankey families, Iran. *Women in Development and Politics*, ۹(۳), ۱۳۳-۱۴۹. (In Persian)
- Thomas, J. & Harden, A. (۲۰۰۸). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, ۸(۴۵), ۱-۱۰.
- Walsh, C. M. & Neff, L. A. (۲۰۱۹). The importance of investing in your relationship: Emotional capital and responses to partner transgressions. *Journal of Social and Personal Relationships*, ۳۷(۲), ۵۸۱-۶۰۱.
- Weitz, R. (۲۰۰۱). Women and their hair: Seeking power through resistance and accomodation. *Gender & Society*, ۱۵(۵), ۷۷۷-۶۸۶.
- Williams, S. & Benedelow, G. (۱۹۹۷). (eds) *Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues*. London: Routledge.
- Zare Shahabadi, A. & Mandani, R. (۲۰۱۳). Factors influencing the decision-making power of women in the family sepidan, Iran. *Women in Development and Politics*, ۱۱(۲), ۷۷۵-۲۹۳. (In Persian)
- Zembylas, M. (۲۰۰۷). Emotional capital and education: Theoretical insights from Bourdieu. *British Journal of Educational Studies*, ۵۵(۴), ۴۴۳-۴۶۳.
- Zolfaghari, M., Hoseinian, S. & Yazdi, S. (۲۰۰۴). The relationship between family power structure and marital satisfaction among employed and unemployed married women in Tehran, Iran. *Counseling Research and Development*, ۲(۱۱), ۳۱-۴۶. (In Persian).

مقاله پژوهشی

سرمایه عاطفی به مثابه قدرت؛ زنان چگونه از قدرت عاطفی خود، سلاح مقاومت می‌سازند؟^۱

محمدحسین شریفی ساعی^۲تقی آزاد ارمکی^۳

چکیده

اغلب پژوهش‌های انجام شده پیشین در ایران، زنان فاقد سرمایه اقتصادی و فرهنگی را به‌مثابه زنان فاقد قدرت و توان مقاومت در مقابل سلطه مردانه در خانواده قلمداد کرده‌اند و کمتر به دیگر سرمایه‌های زنانه همچون «سرمایه عاطفی» توجه داشته‌اند. اما این پژوهش با هدف پاسخ به این پرسش شکل گرفته که زنان چگونه از «سرمایه عاطفی» خود در میدان خانواده به‌مثابه یک ابزار مقاومت در مقابل قدرت مردانه در خانه بهره می‌گیرند؟ لذا، این مطالعه، سازوکار مقاومت عاطفی زنان در خانواده را مورد واکاوی قرار داده است. در این راستا، با ۳۶ زن متأهل در شهر تهران مصاحبه شد. روش انجام پژوهش، کیفی؛ شیوه نمونه‌گیری، هدفمند؛ و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، تحلیل مضمون بوده است. یافته‌ها نشان داد برای زنان نسل جوان، سرمایه عاطفی نه‌تنها عامل انقیاد نیست بلکه ابزاری برای مقاومت و فتح حوزه‌های دیگر خانه است. در این راستا، آنها از راهبردهایی چون «باج‌گیری عاطفی»، «قربانی‌سازی»، «شرمنده‌سازی» و

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری محمدحسین شریفی ساعی در گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران است.

۲. دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

Sharifisaei@ut.ac.ir

۳. استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

tazad@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۷

«ائتلاف با فرزندان» به مقاومت در میدان عاطفی خانواده می‌پردازد تا بتواند قدرت مردانه در خانه را مهار و توازن قدرت در خانواده را برقرار کنند. این نتایج گویای آن است که منابع مقاومت زنان در خانواده، متکثر و چندلایه‌اند و فراتر از منابع اقتصادی و فرهنگی است که تاکنون به آن پرداخته شده است.

واژگان کلیدی

قدرت، مقاومت، پدرسالاری، سرمایه عاطفی، مطالعات زنان و خانواده، مطالعات جنسیت.

مقدمه و بیان مسئله

در مطالعه روابط قدرت در خانواده ایرانی، تاکنون دو رویکرد پژوهشی در بین محققان وجود داشته که هر یک داعیه‌های خاص خود را دارند. در رویکرد اول؛ زنان در خانه، ذاتاً فاقد قدرت اساسی محسوب می‌شوند؛ چرا که خانواده کانون پدرسالاری است. این دسته از محققان، نهاد خانواده را میدانی نابرابر و مکانی برای اعمال قدرت مردان و انقیاد زنان قلمداد نموده و بیان می‌دارند که به دلیل جامعه‌پذیری جنسیتی فراگیر و قدرت کلیشه‌های جنسیتی در خانواده‌های ایرانی، زنان، تحت سلطه مردان قرار دارند. نکته مهم در این رویکرد پژوهشی آن است که راه مقاومت و تغییر موازنه قدرت برای زنان در خانه، تقریباً بسته است؛ چرا که آنها حتی اگر تحصیلات و سرمایه فرهنگی بالایی داشته باشند و شاغل و صاحب درآمد هم باشند، باز هم باید در مقابل اقتدارگرایی مردان در خانه، به خاطر «حفظ زندگی» منفعل باشند و انعطاف به خرج دهند و از خواسته‌های خویش کوتاه بیایند و تسلیم تصمیمات مرد شوند.

در این نگاه، خانه ذاتاً کانون پدرسالاری است و پدرسالاری نیز نوعی ساختار تسلط و انقیاد جنسیتی زنان است؛ انقیادی که حتی با افزایش سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی در بین زنان نیز، این مناسبات سلطه در خانه، به راحتی برچیده نمی‌شوند. آنها برای تأیید دیدگاه خود شواهد مختلفی ارائه می‌دهند که زنان ایرانی با تحصیلات بالا و صاحب مشاغل با درآمدهای مناسب نیز از موقعیت خود رضایت ندارند و تحت ستم جنسیتی فراگیر در خانواده قرار دارند؛ چرا که

فرهنگ مردسالاری حتی در بین خانواده‌های با تحصیلات بالا نیز حاکم است. از نظر آنها، ارزش‌های درونی‌شده زنان و مردان در دوران جامعه‌پذیری که مبتنی بر نقش‌های جنسیتی است، در کل دوران زندگی زناشویی، تقریباً بدون تغییر باقی می‌ماند. در این نگاه، ایدئولوژی جنسیتی و نگرش‌های مربوط به آن به صورتی بسیار قدرتمند بر موقعیت و قدرت زنان در خانه سایه افکنده است؛ به طوری که حتی با افزایش درآمد و تحصیلات زنان نیز تغییر چندانی در ساختار قدرت در خانواده ایجاد نمی‌شود (ذوالفقاریور و همکاران، ۱۳۸۳ و کلاهی و شفیعی، ۱۳۹۶). پیامد این رویکرد پژوهشی، احتمالاً اصلاح خانواده توسط زنان نیست؛ بلکه گریز از آن است. به نظر می‌رسد پدیده‌هایی چون گسترش هم‌خانگی‌های بدون ازدواج و افزایش زندگی‌های مجردی در بین زنان تا حدی متأثر از این نگاه در بین بخشی از جامعه ایرانی باشد (معمار و یزدخواستی، ۱۳۹۴ و کریمیان و زارعی، ۱۳۹۵).

در رویکرد دوم، هرچند تاکنون قدرت در خانواده در دست مردان بوده است اما این سلطه، پایدار نیست و قابل تغییر است. در این رویکرد، هرگونه دگرگونی در موازنه قدرت در درون خانواده، زمانی پدید می‌آید که هر کدام از زوجین، «منابع» بیشتری همچون تحصیلات، درآمد، اعتبار شغلی و جایگاه اجتماعی را به دست آورده یا تصاحب کرده باشد. در این رویکرد، تاکنون مردان صاحبان اصلی این منابع بوده‌اند؛ به همین دلیل، آنها قدرت اصلی را در خانه در دست داشتند؛ اما این وضعیت می‌تواند دگرگون شود. از این منظر، تغییر قدرت در خانه، محصول تغییر موازنه منابع و سرمایه‌هاست. محققان ایرانی قائل به این رویکرد در تحقیقات خود نشان می‌دهند زنانی که تحصیلات و سرمایه فرهنگی بالاتری دارند، نسبت به زنان با تحصیلات پایین، قدرت بیشتری در خانه دارند (گروسی، ۱۳۸۷؛ عنایت و دسترنج، ۱۳۸۹؛ زارع شاه‌آبادی و ماندنی، ۱۳۹۲؛ مردانی و موحد، ۱۳۹۵ و کافی و همکاران، ۱۳۹۵). همچنین زنانی که شاغل‌اند و سرمایه اقتصادی بالایی کسب کرده‌اند نسبت به زنان خانه‌دار، قدرت بیشتری در خانه دارند (سفیری و آراسته، ۱۳۸۷؛ امینی و همکاران، ۱۳۹۲ و میرزایی و همکاران، ۱۳۹۴).

لذا در رویکرد دوم، محققان نتیجه می‌گیرند که میان ساختار «قدرت» در خانواده و میزان دسترسی زنان به «منابع»، رابطه‌ای محکم وجود دارد. به عبارتی از نگاه آنها، زنان بدون سرمایه اقتصادی و فرهنگی، تقریباً قدرت چندانی در خانه ندارند و در تصمیم‌گیری‌های مهم در خانه،

به نوعی فرودست هستند اما اگر منابع یا همان سرمایه‌ها را به دست آورند، در خانه صاحب قدرت خواهند شد (توسلی و سعیدی، ۱۳۹۰ و نایی و گلشنی، ۱۳۹۲). در این رویکرد، محققان حتی با ارائه تحلیل طبقاتی سعی کرده‌اند که نشان دهند زنان در طبقات پایین‌تر به دلیل سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی اندک، از قدرت کمتری برخوردارند. از سوی دیگر، زنان در طبقات بالاتر، به دلیل دسترسی به سرمایه‌ها و منابع ارزشمند، قدرت بیشتری در خانه دارند. به همین دلیل، این محققان نتیجه می‌گیرند که ساختار قدرت در خانواده‌های طبقات پایین، غیردموکراتیک و در طبقات بالا، دموکراتیک‌تر است (مهدوی و صبوری، ۱۳۸۲ و بخشی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶). به عبارتی، در این رویکرد، «قدرت زنان در خانه» در مدار «روابط اقتصادی و طبقاتی» معنا می‌یابد. لذا زنان طبقات پایین‌تر، زنانی فرودست در خانه تلقی می‌شوند. بنابراین، نکته مهم و متفاوت در این رویکرد آن است که برخلاف رویکرد اول، امکان مقاومت زنان ایرانی در برابر سلطه جنسیتی در خانه را نه تنها متصور می‌دانند. بلکه شیوه تحقق آن را نیز از طریق دسترسی به «منابع» ارزشمند عنوان می‌کنند. منابع را هم عمدتاً دسترسی زنان به «تحصیلات» و «اشتغال» قلمداد می‌کنند (ساروخانی، ۱۳۸۴). در این رویکرد، هرچند پدرسالاری در خانواده وجود دارد اما فراگیر نیست و در خانواده‌هایی قابل مشاهده است که زنان از سرمایه‌های «اقتصادی» و «فرهنگی» محدودتری برخوردارند. این رویکرد پژوهشی، اکنون پارادایم غالب در مطالعات خانواده در ایران است.

وجه مشترک هر دو رویکرد پژوهشی مذکور این است که معتقدند خانواده، میدان قدرت است. رویکرد اول، قدرت در خانه را به دلیل فرهنگ جنسیتی و سلطه پدرسالاری، انحصاراً در دست مردان؛ و رویکرد دوم، قدرت را در دست کسی می‌داند که «منابع» اقتصادی و فرهنگی را در اختیار دارد. با این حال، رویکرد دوم، نوعی نگاه مکانیکی و ساختاری به ابزارهای «عمده» قدرت در خانه دارد و آن را بیشتر امری متمرکز در کانون‌های خاص «اقتصادی» یا «فرهنگی» قلمداد می‌کند.

در این میان، رویکرد سومی نیز در زمینه مطالعه روابط قدرت در خانواده قابل تصور است که در ایران کمتر موضوع مطالعه بوده؛ و آن توجه به ریزقدرت‌ها در شبکه مویرگی روابط قدرت در خانواده است (شریفی ساعی و آزادارمکی، ۱۴۰۰). لذا فرضی که تحقیق حاضر بر اساس آن سامان یافته، دور شدن از قدرت متمرکز و تأکید بر مطالعه اشکال گوناگون قدرت و مقاومت سیال و متکثر در میان زنان و در سطوح خرد زندگی در روابط زوجین است. به تعبیر فوکو،^۱ «قدرت همه جا هست؛ نه به این معنا که قدرت همه چیز را دربر می‌گیرد، بلکه به این معنا که قدرت از همه جا می‌آید. درست به همین دلیل، امکان مقاومت نیز در همه جا هست» (فوکو، ۱۳۸۸: ۱۰۸). در این نگاه، قدرت، نقطه مرکزی ندارد و الزاماً از روابط اقتصادی خانواده برنمی‌خیزد. ساختارهای قدرت و مقاومت در بین زوجین، همواره پویا و سیال‌اند. در این رویکرد، مطالعه روابط قدرت در خانواده، صرفاً محدود به بررسی منابع ساختاری قدرت نیست. بلکه مطالعه نقاط بی‌شماری از رویایی و نبردهای پنهان و آشکار بین زوجین در میدان‌های مختلف و مطالعه کانون‌های بی‌ثباتی است که دائماً می‌توانند تغییر کنند؛ زیرا روابط قدرت و مقاومت در خانواده، بسیار پویا و شکننده است؛ چرا که در هر میدانی در خانواده، اگر اعمال قدرت هست، مقاومت هم هست و این یک نبرد بی‌انتهای بر سر منابع ارزشمند است.

در این راستا، پرسش مهمی که در مورد سازوکار قدرت پدید می‌آید، نحوه واکنش افراد به آن است. زنان نیز همچون دیگر گروه‌های اجتماعی به قدرت واکنش نشان می‌دهند. با این‌که مناسبات قدرت «همه‌جایی» است اما مقاومت^۲ نیز «همه‌جایی» است؛ مقاومتی که می‌تواند فراتر از ابزارهای اقتصادی یا فرهنگی مرسوم، با اهرم‌های عاطفی نیز صورت گیرد. تحقیقات پیشین حوزه مطالعات قدرت در خانواده در ایران، عمدتاً به نقش سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی در تولید قدرت برای زنان پرداخته‌اند و کمتر تحقیقی می‌توان یافت که به نقش سرمایه عاطفی زنان به‌عنوان یک مؤلفه قدرت اشاره نموده باشند. در این راستا، مطالعه حاضر با طرح این پرسش که

۱. Foucault

۲. منظور از «مقاومت» در این مقاله، کنش‌های «آشکار یا پنهانی» است که در راستای به چالش کشیدن ساختارهای قدرت در خانواده عمل می‌کنند؛ کنش‌هایی که نه تنها «تابعیت و انقیاد» را نفی می‌کنند بلکه «ایدئولوژی‌هایی» که از این «تابعیت» حمایت می‌کنند را نیز به چالش می‌کشند (ویتز، ۲۰۰۱: ۶۷۰).

زنان چگونه از سرمایه عاطفی خود در میدان خانواده به‌مثابه یک ابزار مقاومت در مقابل قدرت مردانه بهره می‌گیرند؟ سعی دارد سازوکار مقاومت عاطفی زنان در خانواده را مورد واکاوی بیشتر قرار دهد.

چارچوب نظری

از نظر بوردیو،^۱ جامعه عرصه میدان‌های مختلفی چون اقتصاد، سیاست، آموزش، رسانه، دانشگاه، هنر، ورزش، خانواده و نظایر آن است. لذا هر فردی در جامعه در آن واحد در میدان‌های گوناگونی حضور دارد که در آنها مبارزه بر سر دستیابی به منابع خاص در جریان است (جنکینز^۲، ۱۹۹۲: ۵۲). هر میدانی از درون برحسب منطق روابط قدرت شکل می‌گیرد. لذا، میدان‌های مختلف، عرصه مبارزه و نبرد هستند؛ مبارزاتی که در آن صاحبان موقعیت‌های مسلط به‌دنبال حفظ وضع موجودند. در نقطه مقابل، فرودستان در پی دگرگونی وضع موجود و تغییر مناسبات قدرت هستند. بنابراین، میدان‌های مختلف، کانون قدرت و مقاومت بین فرادستان و فرودستان‌اند (بوردیو و واکوانت^۳، ۱۹۹۲: ۱۰۲). به همین دلیل، کشمکش و رقابت، ویژگی همیشگی میدان‌های گوناگون است؛ کشمکش‌هایی که الزاماً آشکار و عریان نیستند. بلکه اغلب به شکل نرم و پنهان در جریان هستند (شوارتز^۴، ۱۹۹۷: ۱۲۱).

در این بین، خانواده نیز یکی از میدان‌های اجتماعی است که حداقل از پنج ریزمیدان یا میدان کوچک‌تر شامل «میدان اقتصادی»، «میدان فرهنگی»، «میدان اجتماعی»، «میدان عاطفی» و «میدان جنسی» تشکیل شده که اگرچه با یکدیگر در ارتباط هستند اما تقریباً مستقل از هم عمل می‌کنند. بر این اساس، زنان به‌طور همزمان در میدان‌های مختلف خانواده حضور دارند و در تمام این میدان‌ها به مقاومتی پنهان یا آشکار برای تغییر موازنه قدرت در خانه مشغول‌اند. هر یک از این میدان‌های پنج‌گانه در خانواده، نوعی میدان قدرت است. به تعبیر فوکو اساساً هر رابطه‌ای، رابطه

۱. Bourdieu

۲. Jenkins

۳. Bourdieu & Wacquant

۴. Swartz

قدرت است (فوکو، ۱۹۸۳: ۲۱۷). از این منظر، صلح و ثبات در خانواده، نافی روابط قدرت نیست. بلکه محصول روابط قدرت است. روابط قدرت، صرفاً بیانگر نوع مناسبات میان «کارگر و کارفرما» و یا «استاد و شاگرد» در بیرون از خانه نیست. بلکه رابطه میان «عاشق و معشوق» در درون خانه هم نوعی رابطه قدرت است. قدرت، حتی در خصوصی‌ترین حوزه‌های خانواده هم حضور دارد. به تعبیر فوکو، قدرت در روابط جنسی و عاطفه هم حضور دارد (فوکو، ۱۹۹۷: ۲۹۸). از این منظر، خانواده مجموعه‌ای از روابط قدرت در میدان‌های مختلف است. به عبارتی، میدان‌های گوناگون در خانواده، حوزه‌های کشمکش بر سر انواع سرمایه‌ها و نبرد قدرت و مقاومت برای دستیابی به منابع ارزشمند است؛ نبردی که اغلب خاموش و بی‌صدا در جریان است تا زنان از طریق مقاومت‌های چندلایه خود بتوانند قدرت و سلطه مردانه را به عقب رانده و ساختار قدرت در خانواده را متوازن‌تر سازند.

مقاومت زنان در میدان‌های مختلف خانواده، اغلب کرداری ظریف و غیرملموس دارد. این نوع مقاومت‌ها، غالباً آشکار نیست و نیازمند «تفسیری» از کنش‌های زنان است تا خود را آشکار سازد. نکته مهم این‌که زنان در تمام این میدان‌های پنج‌گانه خانواده، «جایگاه یکسانی» ندارند. به تعبیری، توانمندی زنان در هر میدان، یکسان نیست. آنها بر اساس شیوه‌های مبارزه و سرمایه‌های خاصی که در هر میدان دارند، می‌توانند در میدان‌های مختلف خانواده، «فراست» و یا «فروست» باشند. به تعبیری، «فراست» در یک میدان، می‌تواند «فروست» در میدان دیگری در خانواده باشد. با این همه، راهبرد اصلی زنان از مبارزه در میدان‌های مختلف خانواده، تقریباً یکسان است. آنها به دنبال «تغییر توازن قدرت» در خانواده به نفع خویش‌اند اما تاکتیک‌ها و روش‌های عملی زنان برای رسیدن به این راهبرد در میدان‌های گوناگون خانواده یکسان نیست.

موقعیت و جایگاه زنان در هر میدانی در خانواده، براساس «سرمایه» آنها تعیین می‌شود. منظور از سرمایه، هر نوع خاستگاه و سرچشمه در یک میدان است که در توانمندی سوژه برای دستیابی به منافع خاصی که در آن میدان حاصل می‌گردد، موثر است (استونز، ۱۳۹۳: ۳۳۵). به عبارتی، سرمایه، هر منبعی است که در موقعیت خاصی اثر بگذارد و به سوژه امکان دهد از آن طریق به منفعت خاص در یک میدان دست پیدا کند. بورديو، سرمایه را یک منبع صرفاً مادی (نظیر ثروت اقتصادی) قلمداد نمی‌کرد. بلکه در کنار سرمایه اقتصادی، از سرمایه فرهنگی (دانش

و مهارت)، سرمایه اجتماعی (شبکه روابط) و سرمایه نمادین (منزلت و اعتبار) نیز به مثابه اشکال دیگر سرمایه یاد می‌نمود (بورديو، ۱۹۸۵). البته محققان بعدی، با توسعه نظریه بورديو، به «سرمایه جنسی» و «سرمایه عاطفی» نیز پرداخته‌اند (بنگرید به: نووتنی^۱، ۱۹۸۱ و حکیم^۲، ۲۰۱۱).

در نگاه بورديو، اشکال مختلف «سرمایه»، منابع گوناگون قدرت هستند و قدرت و استیلا بر دیگران، نه تنها از تصرف منابع مادی بلکه از در اختیار داشتن منابع فرهنگی و اجتماعی نیز حاصل می‌شود. نکته مهم آن که «منابع قدرت» در میدان‌های گوناگون، متفاوت است. منبع قدرت در هر میدان، «سرمایه» مربوط به همان میدان است (بورديو، ۱۳۹۳: ۱۶۷). در میدان اقتصادی، عمدتاً دارایی‌های اقتصادی زن است که به او قدرت می‌دهد و در میدان فرهنگی، مهارت و دانش او می‌تواند برایش قدرت آفرین باشد. زنان در هر میدان، بر حسب سرمایه‌ای که در آن میدان دارند عمل می‌کنند.

بورديو علاوه بر ارتباط متقابل انواع سرمایه، فرآیندی را در نظر می‌گیرد که در آن یک شکل از سرمایه می‌تواند به شکل دیگری تبدیل شود. به عبارتی، در نگاه او سرمایه‌ها «قابل تبدیل به یکدیگر» هستند (بورديو، ۱۹۸۶). برای مثال، سرمایه اقتصادی را می‌توان به سرمایه فرهنگی تبدیل کرد. سرمایه فرهنگی را نیز می‌توان به سرمایه اجتماعی یا اقتصادی تبدیل کرد و بالعکس. در این راستا، زنی که تحصیلات بالایی دارد (سرمایه فرهنگی) می‌تواند از طریق آن به شغل مناسب و درآمد بالا دست یابد (سرمایه اقتصادی). به همین نسبت، زنی که سرمایه عاطفی دارد می‌تواند آن را به شیوه‌های مختلف و از طریق جلب محبت اطرافیان به سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی و یا اجتماعی مبدل سازد. بنابراین، بازتولید قدرت در خانواده، صرفاً از خلال مدارهای خطی ساده انجام نمی‌گیرد بلکه، بازتولید قدرت در مجموعه‌هایی ترکیبی از میدان‌های گوناگون انجام می‌گیرند.

۱. Nowotny

۲. Hakim

با این همه، بر اساس تحلیل بوردیویی، میزان قدرت یک زن در خانواده به حجم و ساختار سرمایه‌های او در میدان‌های مختلف بستگی دارد (بوردیو، ۱۹۹۳: ۳۴). حجم سرمایه‌های یک زن در میدان‌های گوناگون می‌تواند متقارن یا نامتقارن باشد. در این راستا، زنانی که همزمان دارای شغل و درآمد بالا (سرمایه اقتصادی) و تحصیلات بالا (سرمایه فرهنگی) و همچنین شبکه روابط اجتماعی قدرتمند باشد (سرمایه اجتماعی)، از قدرت بیشتری برخوردارند. با این حال، این همه ماجرا نیست؛ چرا که زنانی که از «سرمایه عاطفی» بالاتری برخوردارند، صاحب نیرویی قدرتمند در خانه هستند که می‌تواند عشق و محبت را به دارایی‌های دیگر چون سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی تبدیل کند.

سرمایه عاطفی؛ منبع پنهان قدرت

تا نیم قرن پیش، مطالعه احساسات، بیرون از حوزه جامعه‌شناسی بود اما در چند دهه اخیر، این رویکرد مسلط که مطالعه احساسات و عواطف را بیرون از صلاحیت جامعه‌شناسان می‌دانست، به چالش کشیده شده است (نووتنی، ۱۹۸۱؛ هوشچیلد^۱، ۱۹۸۳؛ جکسون^۲، ۱۹۹۳؛ دانکام و مارسدن^۳، ۱۹۹۳؛ ویلیامز و بندلو^۴، ۱۹۹۷). یکی از اولین چالش‌ها توسط نووتنی (۱۹۸۱) ایجاد شد که با تکیه بر چارچوب مفهومی بوردیو، مفهوم سرمایه عاطفی را توسعه داد. او سرمایه عاطفی را گونه‌ای از سرمایه اجتماعی می‌دانست که مشخصه حوزه خصوصی است تا حوزه عمومی (نووتنی، ۱۹۸۱). به زعم وی، سرمایه عاطفی عموماً در دایره روابط عاطفی خانواده و دوستان محدود می‌شود و شامل منابع عاطفی است که فرد در اختیار کسانی قرار می‌دهد که برای آنها اهمیت قائل است. در سال‌های بعد، این مفهوم بیش از پیش توسعه یافت. امروزه سرمایه عاطفی، به مثابه مجموعه «دارایی‌ها و مهارت‌های عاطفی با ارزش، قدرت عشق و محبت، صرف وقت، توجه، مراقبت و نگرانی» در یک رابطه قلمداد می‌شود (آلات^۵، ۱۹۹۳). بنابراین،

۱. Hochschild
 ۲. Jackson
 ۳. Duncombe & Marsden
 ۴. Williams & Bendelow
 ۵. Allatt

سرمایه عاطفی را می‌توان به‌عنوان ذخیره منابع عاطفی در نظر گرفت که در طول زمان در درون یک رابطه، تولید و انباشت می‌شود. پیامد سرمایه عاطفی، ایجاد همدلی و ابراز محبت و عشق به طرف مقابل است که خود را در انرژی عاطفی فرد نمایان می‌سازد (کوئینگهام، ۲۰۱۶). همدلی، مهارتی عاطفی است که به فرد کمک می‌کند تا دغدغه‌ها و نگرانی‌های دیگران را درک نماید و با آنها خشونت‌آمیز رفتار نکند و در برخورد با آنها اصول مهربانی را در نظر داشته باشد. پیامد این همدلی و شفقت با دیگران، ایجاد صمیمیت و محبت متقابل است که منجر به تولید سرمایه عاطفی برای فرد می‌شود.

سرمایه عاطفی، منبعی از قدرت پنهان در روابط شخصی است که عمدتاً از کنش‌های عاطفی خرد در زندگی روزمره حاصل می‌شود. اگرچه فیلم‌های سینمایی و فرهنگ عامه، اغلب حاکی از این است که روابط ایده‌آل، براساس ژست‌های عاشقانه بزرگ ساخته می‌شوند اما شواهد علمی متعدد گویای آن است که موفقیت در یک رابطه عاطفی، ممکن است در واقع بر لحظات مثبت کوچک در زندگی روزمره استوار باشد؛ لحظاتی کوچک که شرکای رابطه، پیوسته با یکدیگر به اشتراک می‌گذارند. برای مثال، درگیر شدن در سرگرمی‌های مشترک یا فعالیت‌های اوقات فراغت و نشان دادن قدردانی نسبت به شریک زندگی، همگی باعث افزایش صمیمیت رابطه در طول زمان می‌شوند (آلگو و همکاران^۲، ۲۰۱۰ و گیرمه و همکاران^۳، ۲۰۱۴). حتی بحث و گفتگو در مورد بهترین رویدادهای روزانه با شریک رابطه نیز می‌تواند به انواع پیامدهای مثبت از جمله افزایش تعهد، صمیمیت و رضایت منجر شود (گیبل و ریس^۴، ۲۰۱۰). این امر می‌تواند به ایجاد خلق و خوی مثبت برای هر دو شریک نیز منتهی شود؛ به نحوی که آنها حاضر باشند برای یکدیگر فداکاری‌های بسیار انجام دهند (هیکس و دایموند^۵، ۲۰۰۸). بنابراین، حتی لحظات معمولی که ممکن است پیش پا افتاده به نظر برسند، این ظرفیت را دارند که کیفیت رابطه را عمق

-
۱. Cottingham
 ۲. Algoe et al
 ۳. Girme et al
 ۴. Gable & Reis
 ۵. Hicks & Diamond

ببخشند. اگرچه این لحظات معمولی ولی مثبت در ظاهر ممکن است بی‌اهمیت به نظر برسند اما تحقیقات جدیدتر نشان داده که انباشت لحظات مثبت در کنار هم به زوج‌ها کمک می‌کند سرمایه عاطفی ایجاد کنند؛ سرمایه‌ای که نه تنها روابط آنها را قوی‌تر می‌سازد بلکه می‌تواند آنها را از پیامدهای مضر مشکلات در روابط محافظت کند (والش و نف، ۲۰۱۹).

نظریه سرمایه عاطفی، پاسخی به این سؤال است که چرا برخی از روابط (دوستانه یا عاشقانه) از مصیبت‌ها و تهدیدها جان سالم به‌در می‌برند. درحالی که برخی دیگر نمی‌توانند. در اینجا ایده اصلی مبتنی بر این است که هر رابطه‌ای، دارای یک «حساب بانکی عاطفی»^۲ است که از تجربیات «مثبت» و «مشترک» شرکای رابطه با یکدیگر تشکیل شده است (گاتمن و همکاران^۳، ۲۰۰۲). تجربیاتی مانند گفتگوهای صمیمی، پاسخ به نیازهای شریک، تولید خاطرات مشترک و امثال آنها که باعث می‌شود شرکای رابطه نسبت به یکدیگر احساس ویژه و ارزشمندی پیدا کنند. گاتمن و همکاران این مفهوم را هنگام توصیف اهمیت تعاملات در جریان زندگی روزمره مورد بحث قرار داده‌اند و عنوان می‌کنند که وقتی شرکای یک رابطه در زندگی روزمره، به جای دور شدن از هم، به سمت یکدیگر می‌روند و تجربیات مثبت مشترکی را رقم می‌زنند، این در واقع، همان «ذخیره پول عاطفی در بانک است» (گاتمن و همکاران، ۲۰۰۲: ۳۸۴). تجربیات عاطفی مثبت و مشترک، «ثروت و دارایی نهفته در یک رابطه» است. این سرمایه، منبع ذاتی یک رابطه خاص را تشکیل می‌دهد (فینی و لمی^۴، ۲۰۱۲). نظریه سرمایه عاطفی، پایه‌ای برای درک این نکته فراهم می‌کند که چرا تجربیات مثبت روزمره ممکن است تا این حد سودمند باشند (دراپور و گاتمن^۵، ۲۰۰۴؛ گاتمن، ۱۹۹۹). طبق این دیدگاه، وقتی زوج‌ها تجربیات مثبتی را در کنار هم رقم می‌زنند، در حال ساخت سرمایه عاطفی هستند که می‌تواند به‌عنوان منبع مهمی از قدرت در رابطه بین آنها عمل کند.

-
۱. Walsh & Neff
 ۲. Emotional Bank Account
 ۳. Gottman et al
 ۴. Feeney & Lemay
 ۵. Driver & Gottman

در این راستا، سرمایه عاطفی، میزان سرمایه‌گذاری عاطفی مثبت در رابطه فرد است. بنابراین، «مثبت» بودن تجربه رابطه، یک معیار مهم است. سرمایه‌گذاری‌های عاطفی مثبت در یک رابطه، به صورت‌های گوناگونی متجلی می‌شوند. به‌طور مثال، این سرمایه‌گذاری ممکن است شامل ابراز عشق و محبت، لبخند، گفتگوهای صمیمی، شرکت در فعالیت‌های سرگرم‌کننده با شریک رابطه، برنامه‌ریزی برای انجام کارهای مشترک با او، خندیدن با هم و امثال آن باشد. در این بین، تجربیاتی که «مشترک» هستند اما «مثبت» نیستند (مانند تعارضات و کشمکش‌های زوجین)، نه تنها سرمایه عاطفی را تشکیل نمی‌دهند بلکه، آن را تضعیف می‌کنند. با این حال، تجربیات مثبت و مشترک می‌توانند از رویدادهای منفی زندگی نیز پدیدار شوند. به‌عنوان مثال، داشتن یک مکالمه صمیمی یا شوخ‌طبعانه در مورد یک عامل استرس‌زا، یا ابراز عشق و محبت به‌عنوان وسیله‌ای برای ایجاد آرامش در یک زمان استرس‌زا، سرمایه عاطفی را تشکیل می‌دهد.

همچنین، با توجه به تعیین حدود سرمایه عاطفی، تجربیات مثبتی که «شریک رابطه» را درگیر نمی‌کند، سرمایه عاطفی را ارتقاء نمی‌دهد؛ زیرا سرمایه عاطفی، اساساً یک «سازه رابطه‌ای» است و صرفاً در درون یک رابطه شکل می‌گیرد (فینی و لمی، ۲۰۱۲). تماشای یک فیلم لذت‌بخش در خلوت و تنهایی و یا تفریحات مجردی، سرمایه عاطفی فرد در یک «رابطه» را افزایش نمی‌دهد. حتی احساس مثبت به شریک رابطه، بدون اعلام به او نیز، قدرت عاطفی چندانی در رابطه تولید نمی‌کند. لذا، سرمایه عاطفی زمانی شکل می‌گیرد که تجارب عاطفی مثبت به شریک رابطه «منتقل» شود (به‌طور مثال از طریق ابراز محبت، تشویق، تعریف و تمجید) یا این تجربیات عاطفی مثبت، «در کنار» شریک زندگی انجام شود (به‌طور مثال از طریق درگیر شدن در فعالیت‌های سرگرم‌کننده و تفریحات مشترک با شریک رابطه، گفتگوهای معنادار و صرف وقت با یکدیگر، خندیدن با هم و نظایر آن). به‌عبارت دیگر، سرمایه عاطفی شامل تمام رفتارهای مثبت روزانه رد و بدل شده بین شرکا است که باعث می‌شود شریک رابطه، احساس احترام، دوست داشته شدن و تأیید کند (عفیفی و همکاران^۱، ۲۰۱۶ و فینی و لمی، ۲۰۱۲).

۱. Afifi et al

سرمایه عاطفی در روابط مبتنی بر «پیوندهای قوی» نمود بیشتری دارد. پیوندهای قوی در روابطی ایجاد می‌شود که طرفین رابطه در آن مجموعه‌ای از عواطف و احساسات، صمیمیت و خدمات متقابل را در طول زمان به یکدیگر ارائه می‌دهند (مانیون^۱، ۲۰۰۷). سرمایه عاطفی می‌تواند در هر عرصه‌ای تولید شود ولی مهم‌ترین عرصه تجلی این پیوندهای قوی در خانواده و حوزه خصوصی است (نووتنی، ۱۹۸۱). به همین دلیل، خانواده کانون میدان عاطفی در جامعه است؛ میدانی که یکی از دارایی‌های اصلی در آن، سرمایه عاطفی است. ارتقای سرمایه عاطفی در یک رابطه، منجر به انسجام بین اعضای گروه می‌شود. تجربیات مثبت و مشترک در یک رابطه، قدرت و نیرویی عاطفی خلق می‌کنند که می‌تواند بسیاری از تنش‌های رابطه را مدیریت کنند. در این بین، افرادی که از نیروی عاطفی بالاتری در خانواده برخوردارند، بهتر می‌توانند از این منبع قدرت پنهان در راستای مدیریت رابطه بهره بگیرند.

سرمایه عاطفی، نه کاملاً جنسیتی است و نه الزاماً زنانه؛ چرا که مردان نیز می‌توانند این سرمایه را در خود تقویت کنند (کوئینگهام، ۲۰۱۶). با این حال، معمولاً منبع اصلی سرمایه عاطفی در خانواده، زنان هستند؛ عرصه‌ای که آنان را دارای قدرتی شگرف در میدان عاطفی خانواده کرده است (نووتنی، ۱۹۸۱ و ری، ۲۰۰۴). به همین دلیل، حتی بورديو معتقد بود که «زنان در خانه، کارکردی شبه‌درمانی را انجام می‌دهند که زندگی عاطفی مردان را تنظیم، خشم آنها را آرام و به آنها کمک می‌کند تا بی‌عدالتی‌ها و مشکلات زندگی را بپذیرند» (بورديو، ۲۰۰۱: ۷۷). چنین توانایی در زنان برای مدیریت عاطفی همسر، آنها را دارای نیرویی فوق‌العاده کرده است. زنان به دلیل ویژگی‌های طبیعی و نوع خاص جامعه‌پذیری اولیه خود، معمولاً واجد چنین قدرت و سرمایه‌ای در سطح بالا هستند (زمبیلز، ۲۰۰۷). اگرچه سرمایه اقتصادی یا فرهنگی بالا، عمدتاً مخصوص زنان طبقات متوسط و بالای جامعه است ولی سرمایه عاطفی، حوزه‌ای فراطبقاتی است. زنان برای کسب سرمایه عاطفی، نیازی به تحصیلات و درآمد بالا ندارند. خاصیت سرمایه عاطفی، به گونه‌ای است که زنان با خاستگاه‌های فرهنگی و طبقاتی پایین نیز می‌توانند کانون‌های

۱. Manion

۲. Reay

۳. Zembylas

عاطفی در خانواده باشند (گیلیس^۱، ۲۰۰۶). لذا سرمایه عاطفی، گاه تنها دارایی زنانی است که از سرمایه‌های دیگر، بهره‌چندانی ندارند ولی همین سرمایه‌ای که به‌ظاهر کم‌اهمیت جلوه داده می‌شود، گاه به آنها نیرویی می‌بخشد که از آن طریق می‌توانند حتی ساختار قدرت در خانواده را به نفع خود تغییر دهند.

غیبت سرمایه عاطفی در مطالعات اجتماعی ایران

مرور تحقیقات اجتماعی در ایران نشان می‌دهد که غالب پژوهش‌های ایرانی در سال‌های اخیر که به مطالعه ساختار قدرت در خانواده پرداخته‌اند، به سرمایه عاطفی زنان به‌مثابه یک ابزار قدرت در خانواده توجه چندانی نداشته‌اند. بخش عمده این تحقیقات، صرفاً با خوانشی خاص از «نظریه منابع^۲» صورت پذیرفته که در تحقیقات بلاد و ولف^۳ در اواخر دهه ۱۹۶۰ در آمریکا مطرح شده که بیان می‌دارد شیوه توزیع قدرت در خانواده به منابعی وابسته است که هر یک از زوجین با ازدواج به خانواده آورده‌اند (بلاد و ولف، ۱۹۶۰). به‌عبارتی، بلاد و ولف عنوان می‌کنند که هر نوع تغییر در توازن قدرت در مناسبات زن و شوهر، به سمت فردی خواهد بود که در حال حاضر، بالاترین و مهم‌ترین منابع ارزشمند را در اختیار دارد. در این رویکرد نظری، «منابع» ارزشمند نیز شامل مواردی همچون درآمد و تحصیلات بالا و همچنین اعتبار و پایگاه شغلی فرد است که عمدتاً وابسته به عرضه اقتصادی خارج از خانه هستند؛ یعنی جایی که معمولاً مردان، تفوق بیشتری نسبت به زنان دارند. طبق این نظریه، هر یک از زوجین به میزان برخورداری از این منابع ساختاری، در اخذ تصمیمات در خانواده دارای قدرت هستند. عمده مطالعات ایرانی در سال‌های اخیر نیز با تکیه بر همین نظریه منابع انجام گرفته است. در این مطالعات، بر اشتغال و درآمد و تحصیلات زنان (سرمایه اقتصادی و فرهنگی) به‌عنوان اصلی‌ترین منابع ساختاری قدرت تأکید فراوان شده که زنان در صورت دارا بودن آنها می‌توانند توزیع قدرت در خانواده را

۱. Gillies

۲. Resource Theory

۳. Blood & Wolfe

متوازن کنند (سفیری و آراسته، ۱۳۸۷؛ گروسی و همکاران، ۱۳۸۷؛ عنایت و دسترنج، ۱۳۸۹؛ زارع و ماندنی، ۱۳۹۲؛ امینی و همکاران، ۱۳۹۲؛ میرزایی و همکاران، ۱۳۹۴؛ مردانی و موحد، ۱۳۹۵ و کافی و همکاران، ۱۳۹۵).

این‌ها نشانگر آن است که پژوهش‌های پیشین در ایران، توجه چندانی به سایر منابع قدرت زنان در خانواده نداشتند و میدان‌های قدرت در خانواده را محدود به میدان‌های اقتصادی و فرهنگی کرده‌اند. لذا، عمدتاً زنانی را دارای قدرت فرض کرده‌اند که از این دو میدان سربلند بیرون آمده‌اند. بالعکس، زنانی که در میدان‌های اقتصادی و فرهنگی ضعیف هستند را لاجرم زنانی فرودست و فاقد قدرت و توان مقاومت در مقابل سلطه مردانه در خانواده قلمداد نموده‌اند. این درحالی است که مطالعه حاضر (برخلاف تحقیقات پیشین)، مناسبات قدرت در خانواده را فراتر از دو میدان اقتصادی و فرهنگی می‌بیند و روابط قدرت در خانواده را فرایندی پویا، تحول‌یابنده و همه‌جایی می‌بیند و نقاط مقاومت زنانه را نه محدود به نقاطی ساختاری در خانواده (مانند اقتصاد خانواده)، بلکه این نقاط را گسترده، پیچیده و چندلایه در نظر می‌گیرد. در این راستا، از مقاومت زنانه در میدان عاطفی خانواده سخن می‌گوید و این‌که چگونه زنان با تاکتیک‌های مختلف می‌کوشند قدرت و سلطه مردانه در خانه را از طریق توان و نیروی خود در میدان عاطفی مهار کنند. از طرفی، آنها چگونه می‌توانند با تبدیل سرمایه عاطفی خود به اشکال دیگر سرمایه (مانند سرمایه اقتصادی و فرهنگی) حوزه‌های قدرت خویش در خانواده را وسعت بخشند و از این طریق، توزیع قدرت در خانواده را به نفع خود تغییر دهند.

روش پژوهش

این تحقیق، یک پژوهش با «رویکرد کیفی» است که به دنبال شناسایی الگوهای مقاومت زنان در میدان عاطفی خانواده است. بهره‌گیری از روش‌های کیفی در زمینه شناسایی الگوهای مقاومت زنان کمک می‌کند تا ابعاد مختلف پدیده مورد بررسی به نحو دقیق‌تری مورد مطالعه قرار گیرد. در این پژوهش، برای جمع‌آوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته^۱ و تعاملی^۲ برای

۱. Semi-Structure Interview

۲. Interactive

گفتگو با زنان تهرانی بهره گرفته شده است. شیوه کار به این شکل بود که سؤالات متعددی در قالب «راهنمای مصاحبه» طراحی شدند که پاسخگویان می‌توانستند به شکل باز و تفسیری به آنها پاسخ بگویند. توالی سؤالات برای شرکت‌کنندگان، الزاماً یکسان نبود. ترتیب سؤالات، کاملاً به فرآیند مصاحبه و نحوه پاسخ‌های هر یک از شرکت‌کنندگان بستگی داشت. با این حال، راهنمای مصاحبه این اطمینان را ایجاد می‌کرد که موضوعات مشابهی مورد پرسش و واکاوی قرار گیرند. برخی از مهم‌ترین سؤالات در راهنمای مصاحبه شامل موارد زیر بود:

«آیا همه تصمیم‌گیری‌های مهم در خونه رو شوهرت می‌گیره یا تو هم سعی می‌کنی در تصمیم‌گیری‌ها سهیم باشی؟ معمولاً در تصمیم‌گیری‌های خونه چطوری مداخله می‌کنی؟ وقتی احساس می‌کنی شوهرت داره بهت زور می‌گه چیکار می‌کنی؟ آیا تسلیم میشی یا مقاومت می‌کنی؟ اگر مقاومت می‌کنی، این کار رو چطوری انجام میدی؟ برام چند تا مثال بزن. چطوری سعی می‌کنی خواسته‌ها رو به شوهرت تحمیل کنی؟ معمولاً وقتی یک کاری رو بخوای شوهرت انجام بده و اون تمایلی نداشته باشه، چطوری قانعش می‌کنی که همون کاری که می‌خواهی رو انجام بده؟ تا حالا پیش اومده سعی کنی با عشق و محبت و عاطفه، کاری کنی که شوهرت تسلیم خواسته‌ها بشه؟ اگر این تجربه‌ها رو داشتی از اون تجربیات برام بگو». هدف از این سؤالات و سؤالات مشابه، دستیابی به تاکتیک‌ها و روش‌هایی بود که زنان از طریق سرمایه عاطفی خود، تلاش می‌کردند که توازن قدرت در خانواده را به نفع خود تغییر دهند.

در این پژوهش، فرآیند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، به صورت «پی در پی» صورت گرفت و بعد از هر مصاحبه، بلافاصله مراحل کدگذاری انجام می‌شد. در این راستا، با توجه به این که هدف پژوهش، شناسایی الگوهای قدرت و مقاومت در بین زنان بود، از روش «تحلیل مضمون»^۱ جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. این شیوه به دنبال الگویابی در درون متن داده‌ها و

۱. Thematic Analysis

مصاحبه‌هاست؛ به طوری که مضامین از داده‌های خام مورد مطالعه استخراج می‌شوند (توماس و هاردن^۱، ۲۰۰۸).

«جمعیت مورد مطالعه» در این پژوهش «زنان متأهل تهرانی» بوده‌اند که با استفاده از تکنیک «نمونه‌گیری هدفمند»^۲ فرایند نمونه‌گیری شروع شد و با «نمونه‌گیری نظری»^۳ تداوم یافت. در این راستا، از تکنیک نمونه‌گیری هدفمند برای انتخاب زنان مورد مطالعه بهره گرفته شد. از تکنیک نمونه‌گیری نظری نیز برای تعیین تعداد زنان مورد نیاز برای مطالعه و کشف مسیر مفهومی پژوهش استفاده گردید. در واقع، فرایند نمونه‌گیری در این پژوهش براساس مضامینی صورت می‌گرفت که در خلال تحلیل ظهور می‌یافتند. این شیوه از نمونه‌گیری دارای خصوصیت انباشتی بوده و مبتنی بر مفاهیم و مضامین به‌دست آمده از نمونه‌های قبلی است (چارمز^۴، ۲۰۰۶: ۹۶). در نهایت با بهره‌گیری از معیار «اشباع مفهومی»^۵ در مورد تعداد نمونه‌های مورد نیاز تصمیم‌گیری شد. طبق این معیار، هنگامی که محقق دریافت انجام تعداد بیشتر مصاحبه، در عمل دانسته‌های بیشتری برای تحقیق به همراه ندارد، فرایند گردآوری اطلاعات جدیدتر را متوقف نمود.

در نهایت، پس از انجام ۳۶ مصاحبه عمیق و نیمه‌ساخت‌یافته، اشباع مفهومی به‌دست آمد. بازه سنی سوژه‌های مورد مطالعه بین ۲۴ تا ۴۵ سال و میانگین سنی آنها حدود ۳۰ سال بود. عموم زنان مورد مطالعه دارای سطح اقتصادی متوسط یا پایین بودند. از بین زنان مورد مطالعه، ۸ درصد دارای تحصیلات دکترا، ۲۸ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد، ۲۵ درصد دارای تحصیلات کارشناسی و کاردانی؛ و ۳۹ درصد دارای تحصیلات دیپلم و پایین‌تر بودند. همچنین ۵۸ درصد از زنان مورد مطالعه، خانه‌دار و غیرشاغل و ۴۲ درصد شاغل بودند. در آخر این‌که ۶۳ درصد از زنان مورد مطالعه (۲۳ نفر) دارای فرزند و ۳۶ درصد فاقد فرزند بودند. در بین زنان دارای فرزند، حدود ۳۰ درصد دارای ۱ فرزند (۱۱ زن)، ۳۰ درصد دارای ۲ فرزند (۱۱ زن) و ۳ درصد (۱ زن) نیز دارای ۳ فرزند بودند.

۱. Thomas & Harden
 ۲. Purposeful Sampling
 ۳. Theoretical Sampling
 ۴. Charmaz
 ۵. Conceptual Saturation

یافته‌های تحقیق

میدان عاطفی خانواده، یکی از ریزمیدان‌ها در درون میدان بزرگتری به نام خانواده است که از عرصه‌های قدرت زنان تلقی می‌شود که از طریق نبردهای مختلف در قالب این میدان می‌توانند توازن قدرت در میدان‌های دیگر خانواده را نیز تنظیم کنند. طبق یافته‌های پژوهش حاضر، استراتژی مقاومت زنان در میدان عاطفی خانواده، حداقل شامل چهار تاکتیک عمده شامل «باج‌گیری عاطفی»، «قربانی‌سازی»، «شرمنده‌سازی» و «ائتلاف با فرزندان» است. هر یک از تاکتیک‌های مذکور، زیرمقولات خاص خود را دارند که در قالب جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱. تاکتیک‌های زنان در میدان عاطفی خانواده

ریزمقولات	تاکتیک‌های عمده	نوع میدان
باج‌گیری عریان	باج‌گیری عاطفی	میدان عاطفی خانواده
باج‌گیری پنهان		
مقایسه‌های منفی		
فرورفتن در نقش قربانی	قربانی‌سازی	
قربانی‌سازی فرصت‌طلبانه		
شرمنده‌سازی عاقبت‌جویانه		
شرمنده‌سازی انتقام‌جویانه	شرمنده‌سازی	
ائتلاف موقتی / ائتلاف دائمی		
ائتلاف آشکار / ائتلاف پنهان		
	ائتلاف با فرزندان	

منبع: یافته‌های پژوهش

حال در ادامه این بخش به توضیح مبسوط هریک از تاکتیک‌های زنان در میدان عاطفی خانواده و شیوه‌های مواجهه آنان در این میدان پرداخته می‌شود.

باج‌گیری عاطفی

باج‌گیری عاطفی از مهم‌ترین شیوه‌های مقاومت زنان در میدان عاطفی خانواده است تا از این طریق بتوانند توازن قدرت در خانه را به نفع خویش تغییر دهند. اگر در باج‌گیری مالی، غریبه‌ها از فرد باج‌گیری می‌کنند اما باج‌گیری عاطفی، در روابط نزدیک و صمیمی رخ می‌دهد. باج‌گیری عاطفی، سازوکار تحمیل تقاضایی معین به کسی است که از نظر «عاطفی» به فرد باج‌گیر وابستگی دارد و از تهدید به جدایی یا دوری او مضطرب می‌شود (فوروارد، ۱۳۹۴: ۲۱). در بستر زندگی خانوادگی، هرگاه یکی از زوجین احساس کند که همسرش در تعامل با او حاضر است از بخش مهمی از خواسته‌های خود، صرفاً با هدف «حفظ رابطه» عقب‌نشینی کند احتمالاً درگیر یک باج‌گیری عاطفی است. باج‌گیری عاطفی، زمانی رخ می‌دهد که «رابطه دو طرف» به اندازه «دستاوردهای تعامل» بین آنها دارای اهمیت باشد. به عبارتی باج‌گیری عاطفی، باج‌گیری بر سر خود «رابطه» است. در این شیوه، «رابطه عاطفی» فرد به گروگان گرفته می‌شود. این تاکتیک، اگرچه مخصوص زنان نیست ولی شیوه‌ای پیچیده و بسیار کارا از مقاومت زنانه در مواجهه با اعمال قدرت مردان در خانه است. در باج‌گیری عاطفی، برخی زنان با استفاده از موضع برتر عاطفی خود، همسر خویش را تحت فشار قرار می‌دهند و از این طریق، مطالبات خود را محقق می‌سازند. هرچند باج‌گیری عاطفی در خانه نیز می‌تواند به باج‌گیری مالی ختم شود اما هرچه هست، سازوکار آن از نبرد در میدان عاطفی خانواده می‌گذرد. در این راستا، فیروزه ۳۲ ساله و دارای مدرک کارشناسی می‌گوید:

«هر مردی یک رگ خوابی داره که باید اون رو شناخت تا بشه مرد رو کنترل کرد. یکی با سکس آروم می‌شه، یکی با پول. شوهر منم با محبت (شناسایی شیوه‌های نفوذ).^۱ من

۱. عبارات داخل پرانتز، مضامین و کدهای محققان بر روایت‌های مصاحبه‌شوندگان است.

خیلی از چیزهای مهمی که از شوهرم می‌خواهم رو با محبتی که بهش می‌کنم، ازش می‌گیرم (قدرت نرم زنانه). مثلاً بهش خیلی احترام می‌ذارم یا خیلی قربون صدقه‌اش می‌رم و خواسته‌هام رو دقیقاً همون موقعی که دارم نازش می‌کنم بهش می‌گم. این طوری مخالفتش کمتر می‌شه و زودتر نرم می‌شه (مطالبه‌گری از مسیر نفوذ عاطفی در همسر). در اکثر موارد هم موفق بودم و به اهدافم رسیدم (قدرت سرمایه عاطفی در تحقق مطالبات زنانه) من درسته یک زن خونهدارم و سر کار نمیرم ولی با همین روش، تونستم کاری کنم که تا الان همه دارایی‌های شوهرم به نام من باشه (تبدیل سرمایه عاطفی به سرمایه اقتصادی). این طوری شوهرم رو در کنترل خودم گرفتم. من با عشق، شوهرم رو کنترل می‌کنم (سرمایه عاطفی؛ ابزار کنترل همسر).

زنان به دلیل توانایی‌ها و نفوذ عاطفی و حمایتی خود، به تدریج صاحب شکلی از قدرت در میدان خانواده می‌شوند که از آن می‌توانند در موقعیت‌های مختلف برای دستیابی به اهداف و مطالبات خویش بهره بگیرند. در این راستا، آنان از مهارت‌های عاطفی و قدرت همدلی و همدردی خود، نه به عنوان یک ضعف بلکه گاه به مثابه یک اهرم مقاومت و ابزار فشار در مقابل قدرت مردان در میدان‌های دیگر خانواده استفاده می‌کنند و از این طریق، موازنه قدرت در خانه را تغییر می‌دهند. زنان در موقعیت‌های مختلف، می‌توانند از خدمات عاطفی و حمایتی که در زندگی خصوصی به همسر خود ارائه می‌دهند، در زمان مناسب به شکل ابزاری برای رسیدن به خواسته‌هایشان بهره بگیرند. در این راستا، آنها به گونه‌ای رفتار می‌کنند که گویا هر عدم توافقی با همسر، عاملی تعیین‌کننده برای نقض ارتباط و یا گسستن آن است و همین خطر قهر، جدایی یا اتمام رابطه توسط آنها، مهم‌ترین تهدید و ابزار فشار توسط این دسته از زنان بر علیه همسری است که به آنها از منظر عاطفی وابسته است. در بیشتر موارد، باج‌گیری عاطفی نه به طور آشکار و نه با قدرت و تهدید مستقیم، بلکه با لطافت و نرمی و به طور غیرمستقیم انجام می‌گیرد تا در شکل رابطه‌ای مثبت و دوستانه (و نه پر تنش)، اهداف مورد نظر زن در خانواده حاصل شود. در این راستا، مریم ۳۷ ساله و دیپلم می‌گوید:

«من به شوهرم خیلی محبت می‌کنم (انرژی عاطفی زنانه). اونم در عوض من رو خیلی دوست داره و می‌دونم بدون من اصلاً نمی‌تونه زندگی کنه (وابستگی عاطفی همسر). ولی خب منم شیطنتهای خودم رو دارم. همه‌اش کنارشم و باید در جریان همه کارهایش باشم (نظارت و کنترل زنانه) ولی همیشه سعی می‌کنم با محبت و نرمی کارام رو پیش ببرم. با همین محبت‌هایی که بهش می‌کنم حسابی مطیع من شده. تقریباً هر کاری بگم حتی اگر مخالف باشه چون منو دوست داره در نهایت انجام میده (سرمایه عاطفی؛ مولفه قدرت زن). مثلاً شوهرم یک دوستی داره که من ازش خوشم نیامد. دوست ندارم با اون زیاد رفت‌وآمد کنه. یکبار فهمیدم که داره با اون دوستش کار جدیدی رو شروع می‌کنه. وقتی فهمیدم مخالفت کردم و گفتم من موافق نیستم و نمی‌خوام باهاش کار کنی که بخواد ارتباط باهاش بیشتر باشه (مقاومت زنانه، کنترل روابط کاری همسر). شوهرم گفت الکی حساسی و توجهی نکرد (مخالفت همسر). بهش گفتم اصلاً اگر اون وارد زندگی کاری‌ات بشه، من از زندگی‌ات می‌رم. اگه منو دوست داری باید این موضوع رو بذاری کنار و دیگه اصلاً حرفشو نزنی (باج‌گیری عاطفی؛ تهدید به جدایی). وقتی شوهرم دید همه‌اش ناراحتی می‌کنم، با یک بهونه‌ای همکاری با دوستش رو به هم زد (دستیابی به هدف؛ موفقیت در باج‌گیری).»

چرخه باج‌گیری عاطفی دارای شش مرحله متناوب به قرار ۱- درخواست یک امتیاز توسط زن؛ ۲- مخالفت همسر؛ ۳- فشار و اصرار زن بر خواسته خود؛ ۴- تهدید زن به قهر، دوری یا حتی از بین بردن رابطه؛ ۵- تسلیم همسر؛ ۶- تکرار باج‌گیری در عرصه‌های دیگر است (فوروارد، ۱۳۹۴: ۲۳-۲۵). این چرخه نشان می‌دهد که زنان با تاکتیک باج‌گیری عاطفی و برای رسیدن به خواسته‌های خود، از ابزارهای «فشار» و «تهدید» همسر بهره می‌گیرند. به عبارتی، هر خواسته‌ای از همسر و پذیرش آن توسط دیگری، به معنای باج‌گیری عاطفی نیست. باج‌گیری زمانی رخ می‌دهد که باج‌دهنده، نظری مخالف دیدگاه و خواسته باج‌گیر داشته باشد اما توان مخالفت پایدار نداشته باشد و در نهایت تسلیم خواسته او شود. از سویی، باج‌گیرنده برای رسیدن به خواسته‌اش و تسلیم طرف مقابل، از تکنیک‌های «فشار» و «تهدید» استفاده کند.

در باج‌گیری عاطفی در خانواده، مردان به تدریج می‌آموزند که تسلیم شدن در مقابل خواسته‌های زن، شاید راحت‌ترین راه رهایی از فشار همسر باشد. از طرفی، فرایند باج‌گیری عاطفی به‌گونه‌ای است که خود را بازتولید می‌کند؛ بدین معنا که بعد از موفقیت در دستیابی به هر خواسته‌ای، به جای آن‌که تمام شود، به بهانه‌های گوناگون دیگری مجدداً تکرار می‌گردد. چرا که زنان بعد از تسلیم نمودن شوهر خویش از طریق باج‌گیری عاطفی به این نتیجه می‌رسند که زیر فشار قرار دادن همسر و القای احساس گناه در او، در نهایت شوهر را تسلیم و زن را به هدف خویش می‌رساند و همین عامل، به‌مثابه انگیزه و پاداشی بزرگ، برای تکرار مجدد باج‌گیری در دفعات بعدی عمل می‌کند. لذا باج‌گیری عاطفی در زندگی زناشویی، اگرچه نقطه شروع دارد، ولی نقطه پایانی ندارد و به‌راحتی تمام نمی‌شود؛ زیرا که می‌تواند در قالب موضوعات مختلف تا سال‌های طولانی ادامه یابد. در این راستا، مهسا ۲۸ ساله و دارای مدرک کارشناسی ارشد می‌گوید:

«من پول ندارم به پای همسرم بریزم (سرمایه اقتصادی پایین). ولی همیشه بهش خیلی محبت و توجه می‌کنم و حتی گاهی براش غیرتی هم می‌شم (حمایت عاطفی از همسر). شوهرم خیلی این روحیه حامی‌گری من رو دوست داره (جذب شوهر با سرمایه عاطفی زنانه). اونم در عوض همه چی رو برام فراهم کرده. مثلاً من وقتی ازدواج کردم دیپلم بودم (سرمایه فرهنگی پایین در هنگام ازدواج) ولی شوهرم همه هزینه‌های دانشگاهم رو تا الان داده که تونستم در خونه شوهر، فوق‌لیسانس بگیرم (تبدیل سرمایه عاطفی به سرمایه فرهنگی). تازه یک ماشین هم برام خریده و به نامم زده که بتونم راحت‌تر دانشگاه برم و برگردم (تبدیل سرمایه عاطفی به سرمایه اقتصادی)».

باج‌گیری عاطفی، حداقل با سه شیوه «باج‌گیری عریان»، «باج‌گیری پنهان»؛ و مقایسه‌های منفی انجام می‌گیرد. زنان در باج‌گیری عریان، با صراحت و در بی‌پرده‌ترین حالت ممکن نشان می‌دهند که چه خواسته‌ای دارند و این که در صورت عدم تمکین شوهر، چه پیامدهایی در انتظار او خواهد بود. آنان در این شیوه، خشم خود را به سمت «همسر» نشانه می‌روند و از این طریق

اعلام می‌کنند که اگر به خواسته‌هایشان نرسند چه بر سر «رابطه با همسر» می‌آورند. زنان در باج‌گیری عریان، وقتی همسر خود را به انجام کاری مجبور می‌کنند او را در تنگناهای دوگانه گرفتار می‌سازند. این دسته از زنان، همسرشان را ناگزیر می‌کنند که میان آنها و کسی که دوست دارند یکی را انتخاب کنند و شرایطی پدید می‌آورند که تصمیم‌گیری برای شوهر، بسیار سخت و دشوار شود. در این تاکتیک، اگر انتظارات زنان محقق نگردد تهدید آنها می‌تواند ابعاد خطرناک‌تری به خود بگیرد؛ طرد، محرومیت عاطفی و یا حتی خشم شدید، برخی از مواردی است که می‌تواند مرد را هدف خود قرار دهد. در این راستا، لایلا ۳۷ ساله و دارای مدرک کارشناسی می‌گوید:

«من با شوهرم رابطه خیلی خوبی دارم و محرم همه غم‌ها و غصه‌هاش منم (سرمایه عاطفی زن)، ولی با خانواده‌اش مخصوصاً مادر و خواهرش اصلاً راحت نیستم. خیلی وقت بود که می‌خواستم یک کاری کنم که ارتباط‌مون با اونها کمتر بشه تا این که یک بار با مادرش دعوا شد و خواهرش پشت مادرش رو گرفت. منم به شوهرم گفتم باید بین من و خانواده‌اش یکی رو انتخاب کنه (تله عاطفی؛ دوراهی پذیرش خواسته معشوق یا جدایی از او). گفتم اگر می‌خوای با اونا باشی من دیگه باهات نمی‌تونم ادامه بدم. اولش می‌گفت سوتفاهم شده و تو نباید ناراحت بشی (مخالفت همسر) اما من کوتاه نیامدم و دوباره دعوا راه انداختم (افزایش سطح تنش عاطفی در خانواده). شوهرم هم که نگران بود رابطه‌اش با من خراب نشه، دیگه ارتباطش رو با خانواده مادرش خیلی کمتر کرد (دستیابی به هدف؛ موفقیت در باج‌گیری عاطفی)».

دومین شیوه باج‌گیری زنان در خانواده، «باج‌گیری عاطفی پنهان» است. زنان در این شیوه، خشم را به جای همسر، متوجه «خود» می‌سازند و نشان می‌دهند که اگر به خواسته‌هایشان نرسند چه بر سر «خود» می‌آورند و چه آسیب‌هایی می‌بینند. این دسته از زنان، منجر به ایجاد احساس گناه شدید در همسر می‌شوند و به این ترتیب، همسر را در فشار قرار می‌دهند و از این طریق خواسته خود را مطالبه می‌کنند. این زنان به‌گونه‌ای رفتار می‌کنند که گویی احساس بدبختی، بیماری، نارضایتی و یا بداقبالی‌شان صرفاً یک راه‌حل دارد؛ و آن هم این‌که آن‌چه را که از همسر می‌خواهند به آنها داده شود. آنها با کلماتی غیرمستقیم به همسر خود یادآوری می‌کنند که اگر

خواسته‌هایشان را پاسخگو نباشند این زنان دچار درد و رنج می‌شوند و در این میان، تنها مسبب این دردها و رنج‌ها نیز شوهر است. این زنان از این طریق، وجدان همسر را نشانه می‌گیرند تا بتوانند به هدف خویش دست یابند. کبری ۳۴ ساله با مدرک سوم راهنمایی و خانه‌دار می‌گوید:

«من وقتی ناراحتم و یک خواهسته‌ای از همسرم دارم یا سر موضوعی تنش داریم و من نمی‌تونم قانعش کنم که حرفم رو گوش کنه، اونوقت چند روزی خودمو می‌زنم به مریضی و افسردگی و همه‌اش گریه می‌کنم (مقاومت از طریق تظاهر به بیماری). وقتی همسرم این وضعیت رو می‌بینه دلش برام می‌سوزه و می‌گه زنم داره از بین میره (تله عاطفی، القای احساس گناه در همسر). واقعاً هم همین‌ام؛ یعنی تا به خواهسته‌ام نرسم آرام و قرار ندارم و حالم بده... البته اغراق هم می‌کنم و همسرم وقتی این وضعیت رو می‌بینه دیگه کوتاه میاد (موفقیت در باج‌گیری عاطفی؛ تحمیل خواهسته‌های زن در رابطه)».

در شکل‌های پیچیده‌تر، این دسته از زنان تهدید می‌کنند که اگر خواهسته‌هایشان توسط همسر انجام نشود، حتی به زندگی «خود» خاتمه می‌دهند و یا به «خودشان» صدمه‌های مختلفی می‌رسانند؛ زیرا می‌دانند یکی از موثرترین تهدیداتی که مردان را می‌تواند تسلیم کند بی‌توجهی آنها به سلامتی و شادی و رضایت خود است. این شیوه منجر به احساس گناه در همسر می‌شود. بزرگترین تهدید این زنان که می‌تواند باعث وحشت اطرافیان گردد این است که خودشان را خواهند کشت. این تهدید که بسیار جدی تلقی می‌شود خود به‌مثابه یک ابزار قدرت عمل می‌کند و به همین دلیل، همواره توسط برخی زنان تکرار می‌شود؛ زیرا نتایج عملی آن می‌تواند رضایت‌بخش باشد. حتی اگر مردی، با «تهدید به خودکشی» نیز تسلیم خواهسته زن نشود، «نمایش خودکشی» می‌تواند ابزاری باورپذیرتر برای این دسته از مردان تلقی شود که خطر خودکشی بسیار جدی است و لذا باید به خواهسته زن تن دهند. الهام، ۲۴ ساله، دیپلم و خانه‌دار در این زمینه می‌گوید:

«با همسرم سر مسائل مختلف خیلی بحث داشتیم و اون کوتاه نمی‌اومد (اختلاف در خانواده). از طرفی همدیگه رو هم خیلی دوست داشتیم (وابستگی متقابل). گفتم یک

کاری کنم بترسه؛ شاید این طوری اصلاح بشه چون هرچی بحث می‌کردیم درست نمی‌شد (برنامه‌ریزی برای مقاومت پیچیده‌تر). یکبار رفتم داروخونه چند بسته قرص خواب گرفتم و همه قرص‌ها رو درآوردم ریختم سطل آشغال و با بسته‌های خالی قرص رفتم خونه. فقط دو تا دونه خوردم که خوابم بره. بسته‌های خالی قرص رو هم گذاشتم کنارم و خوابیدم. حساسی خوابم برده بود و همسرم اومده صحنه رو دید و فکر کرد همه قرص‌ها رو خوردم و خودکشی کردم (نمایش خودکشی زن). سعی کرد منو سریع از خواب بیدار کنه اما چون دو تا قرص خورده بودم واقعاً خوابم می‌اومد. اونم خیلی ترسیده بود. فکر می‌کرد دارم می‌میرم (القای ترس به شوهر؛ ترس از دست دادن). سریع زنگ زده بود به اورژانس. اومدن معده‌مو شستشو دادند اما شوهرم آخرش نفهمید که من اون قرص‌ها رو نخورده بودم ولی این ترسی که در اون شکل گرفت خیلی خوب بود (تله عاطفی). چون دیگه بعد از اون خودکشی ظاهری، همه چیزایی که من بهش حساس بودم رو کاملاً سعی می‌کرد مراعات کنه (تغییر رفتار شوهر)؛ چون می‌ترسه من دوباره خودکشی کنم و این سری دیر برسه و من از بین برم (موفقیت در باج‌گیری عاطفی؛ تغییر توازن قدرت در خانواده).

یکی دیگر از شیوه‌های فشار زنان به شوهران خود برای پذیرش خواسته‌های آنان، بهره‌گیری از تاکتیک «مقایسه‌های منفی» است. یافته‌های پژوهش نشان داد که این دسته از زنان، ابتدا مردی دیگر را به عنوان الگوی هدف انتخاب می‌کردند و سپس همسر را با او مقایسه و از این طریق عملکرد همسر را مورد نقد و سرزنش غیرمستقیم قرار می‌دادند. آن‌گاه این الگوی هدف از طریق مقایسه منفی، به ابزاری در راستای فشار به شوهر برای مشابهت به او تبدیل می‌شود. مقایسه‌های منفی، به شوهر احساس بی‌کفایتی می‌بخشد و نوعی احساس گناه را به او القاء می‌کند که به اندازه آن الگو، فردی توانمند و مورد قبول نیست. این احساس اگر تداوم یابد می‌تواند چنان نگران‌کننده شود که مرد برای آن‌که به زن خود ثابت کند در مورد او اشتباه می‌کرده است، تسلیم خواسته‌اش شود؛ و این دقیقاً همان هدفی است که زن می‌خواهد. در این زمینه ندا، ۳۶ ساله و دارای مدرک کارشناسی می‌گوید:

«شوهرم منو خیلی دوست داره و همیشه سعی می‌کنه با چیزایی که می‌خره منو خوشحال کنه (عشق به‌مثابه سرمایه، نقش سرمایه عاطفی زن). منم وقتی می‌خوام شوهرم برام یک کار خاصی بکنه، معمولاً مستقیم بهش نمی‌گم بلکه دو سه تا نمونه از مردهایی که همون کارو برای زن‌شون کردن رو پیدا می‌کنم و به بهونه‌های مختلف اون رو توی خونه مطرح می‌کنم تا شوهرم بدون این‌که من به‌طور مستقیم بهش گفته باشم، بفهمه که الان چه چیزی من رو خوشحال می‌کنه و باید برام چی بخره! (نقش مطالبات غیرمستقیم). مثلاً بهش چند وقت پیش گفتم که یکی از دوستام، به مناسبت سالگرد ازدواجشون شوهرش براش ماشین خریده (مقایسه منفی). این ماجرا رو به بهونه‌های مختلف هر بار با یک حسرت خاصی می‌اومدم توی خونه می‌گفتم (ایجاد احساس گناه در همسر)! می‌دونستم همسرم با این حرف‌ها ناراحت می‌شه و به غیرتش برمی‌خوره ولی چون شوهرم وضع مالی‌اش بد نبود من بازم اینو می‌گفتم (تحریک غیرت مردانه). تا این‌که چندوقت بعد، برای سالگرد ازدواج‌مون، دیدم شوهرم برام یک ماشین خریده! (موفقیت در باج‌گیری؛ تبدیل سرمایه عاطفی به سرمایه اقتصادی)».

اینها گویای آن است که باج‌گیری عاطفی، نوعی مقاومت در بازی قدرت در درون خانه است. زنان با گروگان‌گیری رابطه و وجدان همسر، در فکر بُردهای موقتی و حتی طولانی‌اند. آنان اگر نتوانند از طریق سرمایه‌های دیگر خود در مقابل همسر، مقاومت کنند و توازن قدرت در خانواده را به نفع خویش تغییر دهند، از سرمایه عاطفی خود به‌عنوان اهرمی برای فشار به همسر برای پذیرش خواسته‌هایشان بهره می‌گیرند. طبق یافته‌های ان پیژوهش، به‌نظر می‌رسد که باج‌گیری عاطفی، احتمالاً شیوه‌ای است که در بین زنان در طبقات اجتماعی مختلف وجود دارد و به نوعی، امری فراطبقاتی است و وابستگی چندانی به سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زنان ندارد و زنان در طبقات اجتماعی گوناگون، از این مهارت خاص برای پیشبرد اهداف خویش در خانه بهره می‌گیرند.

قربانی‌سازی

یکی دیگر از راهبردهای زنانه برای مقاومت در میدان عاطفی خانواده، تاکتیک «قربانی‌سازی» است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که زنان از ابزارهای به ظاهر انقیادآمیز موجود، به‌عنوان سلاحی جهت مقاومت در برابر انقیاد خود استفاده می‌کنند. آنها گاه با پذیرش ظاهری معیارهای انقیاد و فرو رفتن در نقش قربانی برای استفاده از این موقعیت، جهت خلق قدرت بهره می‌گیرند. به‌عبارتی، تاکتیک «قربانی‌سازی» یکی از شیوه‌های مقاومت زنانه در مواجهه با برخی کنشگری‌های همسر است. آنها در مقابله با همسر سلطه‌گر، طبق منطق موقعیت عمل می‌کنند. منطق موقعیت به این معناست که زنان در مواجهه با همسر سلطه‌طلب الزاماً از خود «مقاومتی عریان و آشکار» نشان نمی‌دهند. بلکه در برخی موقعیت‌ها، «مقاومت پنهان» را به‌عنوان شیوه‌ای کارآمدتر مورد توجه قرار می‌دهند. در این وضعیت، زنان در موقعیت قربانی فرو می‌روند و از این طریق، ستم جنسیتی بر علیه خود را برجسته می‌سازند. آنها از این طریق سعی می‌کنند با ایجاد عذاب وجدان در همسر و احساس پشیمانی در او منجر به تغییر نگرش‌ها و رفتارهایش شوند و از این مسیر، ساختار سلطه را تضعیف و توازن قدرت در خانه را تغییر دهند. به‌عبارتی، برخی زنان از قرار گرفتن در موقعیت قربانی به‌مثابه فرصتی برای تصرف میدان‌های خانواده بهره می‌گیرند. در این زمینه، سارا ۳۴ ساله و دارای مدرک کارشناسی ارشد می‌گوید:

«من و شوهرم رابطه خیلی عاشقانه‌ای با هم داشتیم تا این‌که یکبار از گوشی تلفنش فهمیدم داره خیانت می‌کنه (افشای خیانت؛ ایجاد ناامنی عاطفی برای زن). وقتی بهش گفتم که با این کارش رابطه عاشقانه مون رو نابود کرده خیلی ناراحت شد و گریه کرد. منم به‌عنوان قهر از خونه رفتم (مقاومت از طریق طرد عاطفی همسر). خیلی عذاب وجدان گرفته بود. هرچقدر عذرخواهی می‌کرد قبول نمی‌کردم (سکوت عاطفی؛ فرو رفتن در نقش قربانی) اون خیلی منو دوست داشت و می‌ترسید برای همیشه منو از دست بده (وابستگی عاطفی شوهر؛ سرمایه عاطفی بالا برای زن). گفتم اگر برگردی جبران می‌کنم (جابجایی موقعیت‌ها؛ فرد بی‌وفا در موقعیت ضعف). گفتم فقط به یک شرط برمی‌گردم؛ اونم این‌که خونه رو بکنی به‌نام من تا مطمئن بشم که واقعاً توبه کردی و

دیگه از اون کارها نمی‌کنی. اونم فوراً گفت باشه حتماً. منم خونه رو ازش گرفتم و برگشتم (قربانی‌سازی فرصت‌طلبانه؛ چیرگی در میدان عاطفی راهی برای فتح میدان اقتصادی خانواده)».

قربانی‌سازی در بین زنان، یک شیوه کنترل شوهر و تسلط بر میدان‌های خانواده و منابع آن است. این سیاست غیرعلنی زنانه، گاه منجر به پذیرش ظاهری سلطه و از سوی دیگر، مقاومت غیررسمی در قالب فرورفتن در نقش قربانی می‌شود. آنان سعی می‌کنند از فضاها و موقعیت‌های زندگی روزمره به‌عنوان فرصت‌هایی برای مقاومت پنهان بهره بگیرند. زنان با قربانی‌نمایی از خود، نظرها را به سوی خویش جلب می‌کنند. آنان، مظلومیت خود در خانه را به راحتی بازنمایی و حتی بزرگ‌نمایی کرده و با چاشنی اشک و مویه، ستم‌دیدگی خویش را برای اطرافیان به تصویر می‌کشند و از آنجا که به‌طور معمول، قدرت فیزیکی مردان و در موارد متعددی حتی قدرت مالی آنها بر زنان برتری دارد. از منظر عموم، ستم‌دیدگی یک زن در رویارویی با قدرت مردانه پذیرفتنی‌تر است و این مظلومیت به آنها نوعی معصومیت و حتی آبرو و منزلت می‌بخشد. آنها از همین طریق می‌توانند با جلب حمایت اطرافیان از خود، دایره کنترل بر همسر و یا طرد او را افزایش دهند و دایره قدرت او را محدود سازند.

شرمنده‌سازی

یکی دیگر از شیوه‌های مقاومت زنان در خانه، بهره‌گیری از تاکتیک شرمنده‌سازی در مواجهه با مردان است. شرمنده‌سازی زنان، در واقع نوعی ابراز عدم تأیید اجتماعی نسبت به رفتاری خاص برای تحریک ندامت در همسر است. زنان این شیوه را در موقعیت‌هایی به‌کار می‌برند که معمولاً همسر آنها خطایی عمده مانند توهین شدید، درگیری یا حتی خیانت را مرتکب شده باشد. آنها از این طریق سعی می‌کنند تحولات در میدان خانواده را به دقت کنترل کنند. تاکتیک شرمنده‌سازی توسط زنان، عمدتاً به دو شیوه «شرمنده‌سازی عافیت‌جویانه» و «شرمنده‌سازی انتقام‌جویانه» انجام

می‌گیرد. اولی، بیشتر از جنس مقاومت نرم و دومی از جنس مقاومت سخت است. از طرفی، تاکتیک اولی در بین زنان مورد مطالعه رایج‌تر بود و دومی، محدودتر و خاص‌تر.

در شیوه اول، زنان با بهره‌گیری از راهبرد «شرم‌نده‌سازی عافیت‌جویانه» سعی می‌کنند زمینه‌ای فراهم کنند که مرد به نادرستی رفتار و هنجارشکنی خود پی برده و «شرمسار» شود؛ آنها سپس با ابراز ندامت همسر، او را می‌بخشند. در این فرایند، شرمندگی و عذرخواهی مرد و سپس بخشش زن، نقش کلیدی دارد. در این راستا، زنان مورد مطالعه در این پژوهش به تدریج آموخته بودند که باید شوهر را به‌گونه‌ای مثبت و سازنده شرم‌نده کنند؛ یعنی نوعی از شرم‌نده‌سازی که شخصیت شوهر را لکه‌دار نکرده و آنها را با زن و خانواده بیگانه نسازد و همچنین باعث نفی و طرد آنها از سوی همسر یا دیگر اعضای خانواده نشود و اتفاقاً بالعکس، منجر به تغییر در نگرش شوهر و ایجاد احترام بیشتر او به ارزش‌های زن در درون خانه شود. زنان در این مطالعه بیان می‌کردند که در موقعیت‌هایی که همسر آنها احساس می‌کرد در هنگام رخداد خطا توسط شوهر، با وی برخورد «منصفانه‌ای» صورت گرفته و با عدم افشای خطای مرد نزد دیگران، آبرو، حیثیت و احترامش خدشه‌دار نشده است، احساس شرمندگی بیشتری می‌کردند و همچنین احتمال بیشتری داشت که در آینده از تکرار آن خطا پرهیز کند و درصدد جبران برآیند. ویدا، ۳۲ ساله و فوق دیپلم می‌گوید:

«چندسال پیش یکبار با شوهرم بحثم شد. اونم وسط بحث با عصبانیت یک سیلی زد به صورتم. لبم پاره و کبود شد (خشونت خانگی، اعمال قدرت فیزیکی). من اونوقت هیچی نگفتم. فقط گریه کردم و رفتم اتاق و دیگه باهاش حرفی نزدم (مقاومت از طریق قهر و طرد عاطفی همسر). اون از کارش خیلی ناراحت شد و عذاب وجدان گرفت (شکل‌گیری بحران عاطفی). فرداش قرار بود خانواده شوهرم بیان خونه ما مهمونی. من مهمونی رو کامل برگزار کردم و جلوی اونها هم باهاش حرف می‌زدم که خانواده‌اش نفهمن ما دیشب دعوا کردیم. حتی وقتی مادر شوهرم پرسید صورتت چی شده؟ گفتم خوردم زمین ولی نگفتم پسرش زده (حفظ حیثیت اجتماعی همسر). این‌طوری آبروی شوهرم رو پیش خانواده‌اش حفظ کردم. شوهرم از این کارم بیشتر خجالت کشید (شرم‌نده‌سازی). بعد از مهمونی، فقط اشک می‌ریخت و عذرخواهی می‌کرد (القای احساس گناه).

منم بخشیدمش (بخشش از موضع اقتدار) بعد از اون دیگه نه تنها هیچ وقت برخورد فیزیکی با من نمی‌کنه (تغییر رفتار) بلکه حتی محبتش هم به من بیشتر شده، حرف-شنوی اش هم بیشتر شده (افزایش اقتدار زنانه؛ تغییر توازن قدرت در خانه)».

اینها گویای آن است که بهره‌گیری زنان از راهبرد «شرمنده‌سازی عافیت‌جویانه»، منجر به نابودی عزت نفس و احساس رسوایی برای همسر آنها نمی‌شود. بلکه از طریق ایجاد احساس پشیمانی و انگیزه جبران در همسر منجر به نزدیکی او با زن می‌گردد. چرا که زنان با استفاده از این راهبرد، «رفتار اشتباه» همسر (و نه «شخصیت» او) را مورد طرد و انکار قرار می‌دهند. آنها با بهره‌گیری از این راهبرد، وجدان همسر را بیدار و به‌جای جسم او، روح و جانش را مجازات می‌کنند تا جایی که آثار ندامت و پشیمانی در مرد مشاهده شود. زنان با این شیوه، به شخصیت همسر توجه می‌کنند و به همان اندازه، او را شرمنده و مجازات می‌سازند و همسر نیز که دچار شرمنده‌گی شده است، احتمالاً خطای کمتری را در آینده تکرار خواهد کرد. این وضعیت در بلندمدت موجب هموار شدن مسیر تحقق جامعه‌پذیری مجدد همسر در مسیر دلخواه زن در خانواده می‌شود. در این راستا نسرین ۳۸ ساله و دارای مدرک دیپلم و خانه‌دار چنین می‌گوید:

«یک مدتی با شوهرم سر چیزای مختلف خیلی بحث و دعوا داشتیم (افزایش تنش در خانواده). اصلاً حرفام رو گوش نمی‌کرد و از دستش ناراحت بودم و حتی درست و حسابی با هم حرف نمی‌زدیم (فاصله ارتباطی با همسر). توی همین وضعیت، اون یک‌جا در کارش پول کم آورده بود و داشت چکاش برگشت می‌خورد. خیلی ناراحت بود (شکل‌گیری بحران اقتصادی برای همسر). فوری رفتم هرچی طلا داشتم رو فروختم و پولش رو ریختم به حسابش و بهش گفتم (فداکاری، حمایت اقتصادی در زمان بحران). خیلی خوشحال شد. منو که دید اشک توی چشمش جمع شده بود. باور نمی‌کرد من در اون وضعیت که از دستش خیلی ناراحت بودم حاضر باشم این کارو براش بکنم و همه طلاهام رو براش فدا کنم (حمایت در زمان بحران؛ ارتقای محبوبیت و سرمایه عاطفی زن). خیلی پیش من شرمنده شد. وقتی دید که به‌خاطر آبروی شوهرم، حاضرم

همه دعواها با او فراموش کنم و پیام کمک‌اش تا مشکلاتش برطرف بشه (شرمنده‌سازی شوهر). شوهرم اون طلاها رو بعداً برام جبران کرد ولی بعد از اون قضیه، در خونه انگار یک آدم دیگه شده. محبتش به من خیلی بیشتر شده (تغییر رفتار، جامعه‌پذیری مجدد همسر). همه‌اش می‌گه من بهت خیلی بد کردم؛ باید بیشتر جبران کنم. الان دیگه هرچی تو بگی گوش می‌کنم (تغییر توازن قدرت در خانه به نفع زن)»

نکته مهم این که بخشش زنان در این موقعیت، ناشی از ضعف و یا تسلیم آنها در شرایط پذیرش سلطه نیست؛ بلکه اتفاقاً برخلاف آن است. آنها در این موقعیت، خطای شوهر را نمی‌پذیرند و مقابل او ایستادگی و مقاومت می‌کنند ولی با ابراز ندامت شوهر از خطا و سپس عذرخواهی او، آنگاه از موضع اقتدار (و نه ضعف) وارد فاز بخشش می‌شوند تا شرایط را به حالت عادی برگردانند. به عبارتی، زنان با بهره‌گیری از تاکتیک «شرمنده‌سازی عافیت‌جویانه»، اگرچه در نهایت همسر خطاکار را می‌بخشند اما در ابتدا در مقابل رفتار خطای همسر، مقاومت می‌کنند و کوتاه نمی‌آیند؛ چرا که به نظر آنها، مسامحه در برابر خطاهای بزرگ، در بلندمدت فقط به وخامت اوضاع می‌انجامد. از طرفی، زنان مورد مطالعه در این موقعیت معتقدند که انگ‌زنی یا شرمنده‌سازی غیرمحترمانه و طردکننده همسر نیز، صرفاً وخامت امور را در پی خواهد داشت و ممکن است سطح تنش در خانه را افزایش دهد. لذا زنان مورد مطالعه با عدم سکوت و محکومیت رفتار شوهر، در عین حفظ احترام به او، منجر به ایجاد پشیمانی در همسر می‌شدند و سپس با انجام مناسک گذشت، بخشش و تعهد، سعی می‌کردند از تکرار خطا جلوگیری کنند. در واقع زنان مورد مطالعه با این شیوه، سعی می‌کردند با حفظ پیوندهای دوستی، انس، محبت و احترام به همسر، رفتار خطا و اشتباه او را در آینده کاهش دهند و مناسبات قدرت در خانه را نیز در دست بگیرند. در این زمینه، رویا ۳۰ ساله و دیپلم می‌گوید:

«اگر شوهرت رفتار بدی داشته باشه و بهش تذکر ندی، بعداً هم ممکنه تکرار کنه. برای همین، من معمولاً اگر شوهرم خطایی بکنه به راحتی ازش نمی‌گذرم و بهش تذکر میدم (مقاومت و نه تسلیم)؛ منتها اونقدر با مهربونی و محبت این کارو می‌کنم که هم تأثیرش بیشتر بشه و هم خودش از کاری که کرده بعداً شرمنده بشه (سیاست شرمنده‌سازی). وقتی که شرمنده شد و ازم عذرخواهی کرد اونوقت سریع می‌بخشمش (بخشش بعد از

اظهار شرمندگی). این طوری معنی بخشش‌ام این نمی‌شه که اون کار خطاش رو تأیید کردم. بلکه اتفاقاً بعد از عذرخواهی‌اش و این‌که قول بده دیگه تکرار نکنه، اون رو می‌بخشم (بخشش از موضع قدرت و نه ضعف). تا حالا بارها این کارو کردم و با این روش، انگار شوهرم رو بعد از ازدواج دوباره تربیت کردم؛ چون خیلی از اخلاق‌های بدش رو به تدریج و با مهربونی از بین بردم و الان تقریباً همون کسی شده که من می‌خوام (قدرت سرمایه عاطفی؛ جامعه‌پذیری مجدد همسر).

راهبرد دیگر شرمندسازی زنانه، بهره‌گیری از تاکتیک «شرمندسازی انتقام‌جویانه» است. در این راهبرد، شوهر خطاکار، اساساً بخشیده نمی‌شود. بلکه رسوایی و خطای او افشا می‌شود و طرد و بدنام می‌گردد. این شیوه، کمتر در بین زنان مورد مطالعه، شایع بود و به نظر می‌رسد که بیشتر در موقعیت‌هایی کاربرد دارد که زنان به دلایل مختلف، دیگر به دنبال اصلاح رابطه و تداوم آن نیستند و به نوعی در پی انتقام و یا جدایی از شوهر هستند. این شیوه از شرمندسازی، مبتنی بر الصاق برچسب و لکه ننگ بر شوهر خطاکار از طریق اقدامات قضایی، محاکمه و اعمال مجازات به روش‌های مختلف است. این‌گونه ایجاد شرمندسازی از طریق بی‌آبرو کردن و کاهش اعتبار اجتماعی شوهر خطاکار به جای آن‌که به طرد رفتار خطا پردازد، بیشتر به طرد شخصیت همسر خطاکار می‌پردازد. در این رابطه، صبا ۳۱ ساله و لیسانس می‌گوید:

«من و شوهرم قبل از این‌که از هم جدا بشیم با هم همکار بودیم، دوستان مشترک زیادی داشتیم (شبکه روابط اجتماعی مشترک). به هر حال چون همسرم بود همیشه سعی می‌کردم اگر خطایی هم می‌کنه پنهان کنم و به کسی نگم تا آبروش نره (حفظ اعتبار اجتماعی همسر) ولی بعداً فهمیدم با همه این گذشت‌های من، با یک زنی دوست شده و داره به من خیانت می‌کنه و اصلاً هم از کارش پشیمون نیست (خیانت همسر، ایجاد ناامنی عاطفی به زن). به خودم گفتم باید این کارهاش رو به همه بگم تا همه بفهمند این مرد چه شخصیتی داره (مقاومت از طریق بی‌اعتبارسازی اجتماعی). رفتم این کارهاش رو به همه گفتم؛ هم به خانواده‌اش و هم به خیلی از دوستای مشترک‌مون

(شرمندسازی انتقام‌جویانه). وقتی همه توی محل کارش فهمیدن خیلی آبروش رفت (افشای داغ‌ننگ؛ بدنامی و رسوایی). خیلی از دوستان مشترک‌مون به خاطر این کارش با من، باهاش قطع ارتباط کردند (آسیب به شبکه روابط فردی شوهر). حتی دیگه نتونست در محل کارش بمونه و از اونجا هم رفت (آسیب به موقعیت شغلی و اقتصادی شوهر).»

درحالی که «شرمندسازی عافیت‌جویانه» از جنس ترمیمی و اصلاحی عمل می‌کند اما راهبرد «شرمندسازی انتقام‌جویانه»، بیشتر از جنس برجسب‌زننده، تنبیهی و به‌دنبال‌سرزنش، تحقیر و رسواسازی شوهر به‌دلیل رفتار خطاکارانه است. این شیوه از شرمندسازی، مسیر بازگشت شوهر به کانون خانواده را از بین می‌برد و یا حداقل بسیار سخت می‌کند؛ چرا که منجر به کاهش یا نابودی عزت‌نفس شوهر، احساس طرد خانوادگی در نزد او و همچنین افشاگری‌های زن به‌مثابه تهدیدی برای موقعیت‌های شغلی و اجتماعی شوهر تلقی می‌گردد. با این همه، هرچند این شیوه از رفتار، چندان در میان زنان مورد مطالعه، شایع نبود اما در برخی از زنان که احساس می‌کردند در حق آنها جفای بسیاری شده و از طرفی امکان مقابله و خروج از رابطه و جدایی را برای خود فراهم‌تر می‌دیدند، رواج بیشتری داشت.

نکته مهم این که زنان مورد مطالعه، الزاماً به دو دسته متفاوت و با دو گونه از تاکتیک شرمندسازی قابل تقسیم نبودند بلکه در موارد متعدد، زنان بعد از مدت‌ها تجربه کردن تاکتیک اول (شرمندسازی عافیت‌جویانه) و به اصطلاح فرصت دادن به همسر، در نهایت وارد فاز تاکتیکی دوم (شرمندسازی انتقام‌جویانه) می‌شدند. آنها از این طریق، سطح تقابل با شوهر را از مقاومت نرم به مقاومت سخت تبدیل می‌کردند. این وضعیت گویای آن است که زنان در این شیوه، با افشای خطای شوهر در نزد دیگران و حتی در محاکم قضایی، وارد چرخه «عدم تأیید، رسوایی و سپس طرد» می‌شدند. آنها از این طریق، مناسک رسواسازی همسر خطاکار را به اجرا می‌گذارند و هزینه‌های خطا را برای او چنان بالا می‌برند که اثر آن تا سال‌ها بر زندگی و حتی شخصیت شوهر ماندگار شود.

ائتلاف با فرزندان

یکی دیگر از ابعاد مقاومت زنان در خانه، بهره‌گیری آنها از فرزندان در میدان قدرت است. حضور فرزند در خانه، نیرویی به مادر می‌دهد که زنان در خانواده‌های بدون فرزند، از آن بی‌بهره‌اند. به تعبیر زیمل^۱، یک گروه دو نفره هنگامی که با ورود عضو جدید به گروهی سه نفره تبدیل می‌شود، شاید در ظاهر و از منظر کمی، تغییر زیادی نکرده باشد ولی از بُعد کیفی، تحولاتی ژرف در الگوهای مناسبات بین اعضا شکل خواهد گرفت (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۹۳: ۷۱). برای مثال، در یک خانواده دو نفره (شامل مرد و زن)، دو عضو صرفاً با یکدیگر مواجه هستند و کناره‌گیری هرکدام از این دو نفر، موجب نابودی کلیت خانواده می‌شود. از این رو، مرد یا زن در خانواده دونفره، کمتر با تهدید «طرد» روبرو می‌شود اما با ورود فرزند و پیدایش خانواده سه نفره، به تدریج ساده‌ترین ساختاری شکل می‌گیرد که می‌تواند فشار جمعی را بر فرد تحمیل کند. در گروه دو نفره چیزی به نام توطئه جمعی امکان تحقق ندارد ولی در گروه سه نفره امکان توطئه دو نفر بر علیه نفر سوم وجود دارد. همچنین، در خانواده سه نفره، امکان «طرد» و «به حاشیه راندن» نفر سوم پدید می‌آید (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۹۳: ۷۲). به عبارتی، در گروه سه نفره امکانی ظهور می‌کند که می‌توان اسم آن را «ائتلاف» نامید. در گروه دو نفره، چیزی به نام ائتلاف وجود ندارد؛ چرا که دو نفر نمی‌توانند در خانه بر علیه یکدیگر ائتلاف و هم‌دستی کنند و کاری را انجام دهند. این در حالی است که خانواده سه نفره (شامل پدر، مادر و فرزند) می‌تواند با شکل‌گیری ائتلاف‌های در درون خانه، اراده خود را از طریق ائتلاف بین دو عضو، بر عضو سوم تحمیل کند.

در این میان، یکی از انگیزه‌های ائتلاف، تغییر موازنه قدرت در خانه است. اولین و شاید قدرتمندترین شکل‌های ائتلاف، نه در بیرون از خانه بلکه در درون آن است. یعنی همان «ائتلاف با فرزندان» که ساده‌ترین و در عین حال قوی‌ترین شیوه‌های ائتلاف بر علیه همسر است. چرا که حمایت‌های عاطفی را از همسری که بر ضد او ائتلاف شده می‌گیرد و با طرد خانگی او،

^۱. Simmel

همسر را نه در بیرون، بلکه در خود خانه به حاشیه می‌راند. به همین دلیل، ائتلاف با فرزندان می‌تواند توازن قدرت در خانه را به کلی تغییر دهد. در این راستا، در برخی از خانواده‌هایی که پدر و مادر با یکدیگر اختلاف دارند، هر یک از زوجین سعی می‌کنند با فرزند بر علیه والد دیگر ائتلافی تشکیل دهند تا از این طریق بتوانند میدان قدرت در خانه را به دست بگیرند و خواسته خود را بر طرف مقابل تحمیل کنند. با این حال در نبرد ائتلاف‌سازی در درون خانه، زنان اگر برنده نباشند، معمولاً بازنده نیستند؛ چرا که مادر، روح جمعی خانواده است و فرزندان اگر با مادر ائتلاف نکنند، بر علیه مادر ائتلاف نمی‌کنند و اگر تعارضی بین والدین در خانه شکل بگیرد، فرزندان عموماً به جبهه مادر می‌پیوندند. در این رابطه، مرضیه ۴۵ ساله و دارای مدرک کارشناسی مامایی می‌گوید:

«وقتی شوهرم بعد از سال‌ها زندگی مشترک، به من خیانت کرد، بچه‌هام بزرگ بودن. دیگه می‌دونستند که پدرشون با زن‌های دیگه رابطه داره. اون روزا خیلی شرایط سختی بود. خیلی گریه می‌کردم (بحران عاطفی در خانه). گاهی با بچه‌ها حرف می‌زدم. اونا درکم می‌کردن و به من حق می‌دادن (همدلی فرزندان با مادر). پسرم چندبار به طرفداری از من، با پدرش دعوا کرد (تقابل فرزند با پدر برای حمایت از مادر). حتی دخترم بعد از این‌که پدرش با من دعوا کرد، دیگه با پدرش حرفی نزد. دیگه پیش‌اش نمی‌رفت و کلاً باهاش قهر بود (فرزندان؛ نیروهای مقاومت مادر در خانه). بعد از اون شوهرم توی خونه کاملاً منزوی شده بود (طرد خانگی شوهر توسط همسر و فرزندان) و این خیلی اذیت‌اش می‌کرد تا این‌که به خاطر بچه‌ها دست از اون کارهاش برداشت و گرنه بچه‌هاش رو از دست می‌داد (موفقیت در کنترل همسر از طریق ائتلاف با فرزندان)».

ائتلاف با فرزند برای مادران، نیاز به سرمایه اقتصادی یا حتی سرمایه فرهنگی و اجتماعی خاصی ندارد. حتی در این مسیر، سرمایه جنسی و زیبایی مادر نیز ملاک نیست؛ او همین‌که «مادر» است و بیشترین پیوند عاطفی و احساسی را با فرزند دارد به او توانی می‌دهد که فرزندان در مواقع نیاز، خود را سرباز او احساس می‌کنند و برای اهداف و خواسته‌های مادر تلاش می‌کنند. به همین دلیل، ائتلاف با فرزند، بتدریج یک ابزار مقاومت پنهان پیش روی زنان قرار می‌دهد که از این طریق، در موقعیت‌های مختلف می‌توانند توازن قدرت در خانه را به نفع خود

تغییر دهند. اینها گویای آن است که وقتی زنان از قدرت ساختاری و سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی برابری نسبت به شوهران خود برخوردار نباشند و با این حال، در مسائل مختلف با همسر خود اختلاف داشته باشند، برای خروج از تنش و در عین حال حفظ موجودیت بیشتر خود در رابطه، به سمت «ائتلاف با فرزندان» به عنوان نیروهای قدرت‌آفرین سوق پیدا می‌کنند. در این راستا، مادری که در تقابل‌ها با همسر خویش، احساس عدم امنیت یا ضعف می‌کند از طریق ائتلاف با فرزندان، تلاش می‌کند که جبهه‌ای قدرتمند برای چانه‌زنی موثرتر در درون خانه ایجاد کند.

ائتلاف با فرزندان، صرفاً در زمان بروز کشمکش‌های اساسی رخ نمی‌دهد؛ بلکه این ائتلاف‌ها می‌تواند برای دستیابی به اهداف کوچک‌تر و با برد کوتاه‌تر نیز شکل بگیرد. از طرفی، ائتلاف با فرزندان، می‌تواند موقتی یا دائمی باشد. این ائتلاف می‌تواند آشکار یا حتی پنهان باشد. به‌طور مثال، در تنش‌های سطحی و گذرا (و نه اساسی و دائمی)، ایجاد ائتلاف‌های پنهان با فرزندان که ظاهری مسالمت‌جویانه دارد و حتی پدر از وقوع ائتلاف نیز خبری ندارد، ابزاری مناسب برای زنان در راستای پیشبرد اهداف‌شان تلقی می‌شود. به‌عبارتی، بروز کشمکش عمیق، پیش‌شرط ائتلاف‌سازی زنان در خانه نیست بلکه آنها می‌توانند در موارد مختلفی و حتی پیش‌پا افتاده‌ترین مسائل از برگ برنده فرزندان برای تحمیل اراده خود بر همسر بهره بگیرند. در این رابطه، فریبا ۳۹ ساله، دارای مدرک سوم راهنمایی و خانه‌دار می‌گوید:

«همسرم، بچه‌ها رو خیلی دوست داره و اصلاً دلش نمیداد در مقابل خواست بچه‌ها مخالفت کنه (قدرت عاطفی فرزندان بر روی پدر). بچه‌ها هم که دلشون با منه و من هر چی بگم گوش می‌کنن (سرمایه عاطفی مادر). گاهی ما سه تایی نقشه می‌کشیم که هر سه تا با هم یک حرفی رو بزنیم تا پدرشون قبول کنه (ائتلاف در خانه). یا گاهی من یک خواهسته‌ای دارم به شوهرم می‌گم که بچه‌ها این جوری می‌خوان و بچه‌ها هم با من هماهنگ هستن و به پدرشون اصرار می‌کنند و اونم قبول می‌کنه (تحمیل اراده زن در خانه از طریق ائتلاف با فرزندان).

پیامد ائتلاف‌سازی برای مادر این است که او بسیاری از خواسته‌هایش را از زبان فرزندان به شوهر بیان می‌کند. او خود را نماینده مطالبات فرزندان می‌کند و نه الزاماً نماینده مطالبات خویش. در این وضعیت پدر، حتی اگر بنای مخالفت با خواسته مادر را هم داشته باشد به دلیل علاقه و محبت به فرزندان، تسلیم خواسته آنان می‌شود. اینها گویای آن است که هر کدام از والدین که حمایت فرزندان را در خانه در اختیار داشته باشد عملاً نوعی قدرت فراگیر را در خانه به دست گرفته که از بسیاری سرمایه‌های دیگر در خانه، قدرتمندتر است. در این راستا، حوریه، ۳۸ ساله، دارای مدرک سیکل و خانه‌دار می‌گوید:

«من دو تا پسر دارم؛ یکی شون ۱۶ سالشه و یکیش ۱۱ سالشه. وقتی با شوهرم دعوا مون می‌شه. پسرا با پدرشون برخورد می‌کنن و می‌گن حق نداری با مامان دعوا کنی (مقاومت از طریق تشکیل جبهه‌ای قدرتمند با فرزندان). بچه‌ها با پدرشون هم خوبن اما اگر بین من و پدرشون دعوایی بشه همیشه طرف من رو می‌گیرند و دور من جمع میشن (مادر؛ روح جمعی خانواده). دلشون برای من می‌سوزه. اگه یک زمانی بخوام جدا بشم از همسر، مطمئن‌ام بچه‌ها میان سمت من و پدرشونو رها می‌کنن (سرمایه بین نسلی در خدمت مادر). به بچه‌هام گفتم یک بار که خسته شدم و شاید یک روزی دیگه نتونم این وضعیت رو ادامه بدم، پسر بزرگم گفت مامان من کنارتم و تنهات نمی‌ذارم (حمایت عاطفی فرزندان از مادر)».

با این همه، به نظر می‌رسد که هرچه روابط زوجین به سمت اختلافات بیشتری سوق پیدا کند، احتمال ائتلاف با فرزندان در بین زنان افزایش می‌یابد. از طرفی، می‌توان گفت که ائتلاف با فرزند اگرچه می‌تواند «موقتی» باشد (مانند پیگیری یک مطالبه خاص و تحمیل نظرات خود در یک مورد محدود به همسر) و یا حتی می‌تواند «دائمی» باشد (مانند مواجهه با همسر معتاد یا همسری که نیازمند قدرتی بالا در مقابله برای مهار اوست) و یا حتی ائتلاف در خانه می‌تواند به صورت «آشکار» یا «پنهان» عمل کند اما هرچه که هست زنان با ائتلاف‌سازی و ایجاد سرمایه بین‌نسلی در درون خانواده و نفوذ خود بر فرزندان، ساختار قدرت در خانه را تغییر می‌دهند. آنها از این طریق می‌توانند در فرایند انواع تصمیم‌گیری‌های خرد و کلان که مربوط به خانواده است، به‌گونه‌ای فعال حضور داشته باشند.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش، روایت‌گر زنانی است که می‌کوشند با بهره‌گیری از مقاومت‌های عاطفی، مناسبات قدرت در درون خانه را به نفع خود تغییر دهند. نتایج این مطالعه گویای آن بود که زنان در میدان عاطفی خانواده، مشغول انواعی از مقاومت‌های آشکار و پنهان هستند؛ مقاومت‌هایی که می‌توان آنها را در قالب مفاهیمی چون «باج‌گیری عاطفی»، «قربانی‌سازی»، «شرم‌نده‌سازی» و «ائتلاف با فرزندان» مفهوم‌سازی کرد. این شیوه‌های مختلف مقاومت در راستای تلاش برای تغییر موازنه قدرت در درون خانه انجام می‌گیرند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که زنان از طریق سرمایه عاطفی و مقاومت در میدان عاطفی خانواده می‌توانند قدرت مردانه در حوزه‌های دیگر را تا حدی مهار کنند. در این راستا، زنان مورد مطالعه با سرمایه عاطفی خود توانسته بودند در موارد متعدد، خشونت یا خیانت مردانه را تا حدی کنترل کنند و روابط اجتماعی، کاری و خانوادگی همسر خویش را در اختیار بگیرند و برای عرصه‌های مختلف زندگی، جایگاه خود را در فرایند تصمیم‌گیری‌ها در درون خانواده ارتقاء دهند. از طرفی، یافته‌های این مطالعه برخلاف نتایج نووتنی که سرمایه عاطفی در خانواده و حوزه خصوصی را فاقد قابلیت تبدیل مستقیم به سرمایه‌های دیگر مانند سرمایه فرهنگی و اقتصادی می‌دانست (نووتنی، ۱۹۸۱: ۱۴۸)؛ نشان داد بخشی از زنان توانسته بودند از سرمایه عاطفی خود به عنوان ابزاری برای دستیابی به سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی نیز استفاده کنند و از این طریق، دایره اقتدار خود در خانواده را بیشتر و چندبعدی‌تر سازند. از طرفی، نتایج این پژوهش منطبق با یافته‌های گاتمن و همکاران (۲۰۰۲)، فینی و لمی (۲۰۱۲)، کوتینگهام (۲۰۱۶) و والش و نف (۲۰۱۹) نشان داد ارتقای سرمایه عاطفی زنان، منجر به افزایش قدرت و توانمندی آنها در حوزه‌های مختلف می‌گردد.

طبق این نتایج، چیزی که در بین زنان جوان در خانواده ایرانی قابل مشاهده است مفهومی جدیدی از «مقاومت» در سطح سیاست خرد و مقاومت‌های مویرگی است که بر علیه قدرت

اعمال شده مردان در خانواده به کار می‌رود؛ مقاومت‌هایی زنانه که اغلب در درون خانه به طور خاموش و بی‌صدا در جریان است. به نظر می‌رسد که زنان نسل جوان در مواجهه با اعمال قدرت مردان در هریک از ریزمیدان‌های خانواده، اگر بتوانند در همان میدان به روش‌های مختلف به مقاومت می‌پردازند اما اگر نتوانند، باز هم تسلیم نمی‌شوند؛ چرا که این‌بار، آنها میدان نبرد را تغییر می‌دهند. به طور مثال، زنان اگر نتوانند سلطه مردان در میدان اقتصادی خانواده را در همان میدان و با اشتغال و یا درآمدزایی خود پاسخ دهند، این اعمال قدرت مردانه در آن حوزه‌ها را در عرصه‌هایی چون میدان عاطفی پاسخ می‌دهد. لذا میدان عاطفی، از عرصه‌های مهم کشمکش و نبرد در خانواده است؛ کشمکش‌هایی که معمولاً از این میدان «آغاز» نمی‌شوند بلکه به این میدان «ختم» می‌شوند. این نشانگر آن است که «بازنده، برنده است». بازنده یک میدان، برنده میدان‌های دیگر است و این را بخشی از زنان نسل جوان ایرانی به‌خوبی آموخته‌اند که اگر نتوانند در «میدان اقتصادی» در خانواده مبارزه کنند و منابع ارزشمند را از آن خود کنند، عرصه مقاومت را به «میدان‌های دیگر» بکشانند که نسبت به همسر خویش قدرت بیشتری دارند. آنها از این طریق می‌توانند توازن قدرت در خانه را تغییر دهند. در این راستا، میدان عاطفی خانواده یکی از کانون‌های اصلی مبارزه اجتماعی برای زنانی است که از سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی کمتری در میدان‌های دیگر برخوردارند. آنها می‌توانند قدرت اقتصادی مردان در خانه را با نبرد در میدان عاطفی، تا حد زیادی خنثی کنند و در ساختار قدرت در خانواده، موقعیت خود را تغییر دهند.

اینها گویای آن است که منابع مقاومت زنان در خانواده، متکثرند و فراتر از منابع اقتصادی و فرهنگی است که تاکنون پژوهش‌های گوناگون به آن پرداخته‌اند. مقاومت زنانه، گاه آشکار و گاه پنهان و از جنس نافرمانی است. نقاط مقاومت نیز پراکنده و سیال است. مقاومت زنانه در خانواده، هیچ جایگاه و کانون مرکزی ندارد و در عرصه‌های مختلف و به‌طور نامتمرکز عمل می‌کند. زنان از مقاومت‌های مویرگی و ریز در حوزه‌های گوناگون در جهت مواجهه با قدرت مردان در خانواده بهره می‌گیرند. چندشکلی بودن مقاومت در خانواده موجب شکل‌گیری تکثر و تنوع در مبارزه‌های نرم و پنهان شده که نشانی از کثرت مقاومت‌ها در عرصه‌های مختلف در درون خانواده است.

این وضعیت حاکی از آن است که قدرت فراگیر و سلطه کامل مردانه در خانواده، حداقل در نسل‌های جدید زنان کمتر می‌تواند شاهی برای خود بیابد. در خانواده، اساساً «یک میدان» و «یک قدرت» (مثل قدرت اقتصادی) وجود ندارد که با تصرف آن بتوان بر یک رابطه، به‌طور کامل مسلط شد. به همین دلیل، «پدرسالاری در خانه» (به معنای «سلطه حداکثری» بر یک رابطه زناشویی)، حداقل در نسل‌های جدید ایده‌ای تضعیف شده است. زیرا هیچ مردی نمی‌تواند به‌راحتی «سالار» تمام ریزمیدان‌های خانواده باشد. به همین دلیل قدرت مردانه در خانواده، هیچگاه کامل نمی‌شود بلکه همیشه در مقابل آن، می‌توان عصیان کرد. حتی اگر در همان میدان نتوان مقاومت کرد، زنان میدان نبرد در درون خانواده را تغییر داده و به عرصه‌هایی می‌کشاند که خود بر آن تسلط بیشتری دارند و این بار مردان، معمولاً بازنده میدان جدید خواهند بود و از این طریق، توازن قدرت در خانواده، در سطحی دیگر ایجاد خواهد شد.

منابع

- استونز، راب. (۱۳۹۳). متفکران بزرگ جامعه‌شناسی. ترجمه مهرداد میردامادی. تهران: نشر مرکز.
- امینی، محمد، حسینیان، سیمین و امینی، یوسف. (۱۳۹۲). بررسی ورود زنان به عرصه اشتغال و تأثیر آن بر میزان قدرت آنها در تصمیم‌گیری‌های درون خانواده. *زن و جامعه*، ۴(۱)، ۱-۲۷.
- بخشی‌پور، مریم، آقاجانی مرسا، حسین و کلدی، علیرضا. (۱۳۹۶). تبیین جامعه‌شناختی توزیع قدرت متقارن و نامتقارن در خانواده و تأثیرات آن بر سبک زندگی زنان (مورد مطالعه: زنان متأهل شهر تهران). *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۸(۲)، ۲۰۹-۲۳۲.
- بورديو، پی‌یر. (۱۳۹۳). تمایز؛ نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر ثالث.
- توسلی، افسانه و سعیدی، وحیده. (۱۳۹۰). تأثیر اشتغال زنان بر ساختار قدرت در خانواده‌های شهر ایوانکی. *زن در توسعه و سیاست*، ۹(۳)، ۱۴۹-۱۳۳.
- ذوالفقارپور، محبوبه، حسینیان، سیمین و یزدی، سیده منوره. (۱۳۸۳). بررسی رابطه میان ساختار قدرت در خانواده با رضامندی زناشویی زنان کارمند و خانه‌دار شهر تهران. *پژوهش‌های مشاوره*، ۳(۱۱)، ۳۱-۴۶.
- روزنبرگ، برنارد و کوزر، لوئیس آلفرد. (۱۳۹۱). نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی. ترجمه فرهنگ ارشاد. تهران: نشر نی، چاپ ششم.
- زارع شاه‌آبادی، اکبر و ماندنی، رقیه. (۱۳۹۲). عوامل موثر بر قدرت تصمیم‌گیری زنان در خانواده‌های شهر سپیدان. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۱(۲)، ۲۷۵-۲۹۳.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۴). زن، قدرت و خانواده؛ پژوهشی در جایگاه زن در هرم قدرت در خانواده. *پژوهش زنان*، ۳(۲)، ۲۹-۵۰.
- سفیری، خدیجه و آراسته، راضیه. (۱۳۸۷). بررسی رابطه سرمایه اقتصادی زنان با نوع روابط همسران در خانواده. *تحقیقات زنان (مطالعات زنان)*، ۲(۱)، ۱۱۴-۱۴۷.
- شریفی ساعی، محمدحسین و آزاد ارمکی، تقی. (۱۴۰۰). قدرت و مقاومت زنان در خانواده ایرانی؛ روایت زنان از شیوه‌های مقاومت فرهنگی در خانواده. *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۴(۱)، ۱-۳۶.

شویره، کریستین و فونتن، اولیویه. (۱۳۸۵). واژگان بوردیو. ترجمه مرتضی کتبی. تهران: نشر نی.

عنایت، حلیمه و دسترنج، منصوره. (۱۳۸۹). مطالعه ساختار قدرت در خانواده (مطالعه موردی شهر لار). زن در توسعه و سیاست، ۸(۱)، ۱۰۷-۱۲۴.

فوروارد، سوزان. (۱۳۹۴). باج‌گیری عاطفی؛ وقتی اطرافیان از ترس، تعهد و احساس گناه برای استثماری شما استفاده می‌کنند. ترجمه منیژه شیخ‌جوادی. تهران: انتشارات پیکان.

فوکو، میشل. (۱۳۸۸). اراده به دانستن. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نشر نی.

کافی، مجید، بهمنی، لیلا و سادات‌دل‌آور، مریم. (۱۳۹۵). سرمایه فرهنگی زنان و ساختار توزیع قدرت در خانواده. زن در توسعه و سیاست، ۱۴(۱)، ۱۰۵-۱۲۳.

کریمیان، نادر و زارعی، اقبال. (۱۳۹۵). بررسی کیفی وضعیت زندگی زنان دارای رابطه همخانگی با جنس مخالف. زن و جامعه، ۷(۲)، ۶۷-۳۹.

کلاهی، محمدرضا و شفیعی، فاطمه. (۱۳۹۶). تجربه روایت شده زنان از ساختار قدرت در خانواده. انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۳(۴۸)، ۱۲۹-۱۵۰.

گروسی، سعیده. (۱۳۸۷). بررسی ساختار قدرت در خانواده‌های شهرستان کرمان. مطالعات اجتماعی-روانشناختی زنان، ۶(۲)، ۲۵-۷.

مردانی، مرضیه و موحد، مجید. (۱۳۹۵). بررسی عوامل موثر بر جایگاه زنان در ساختار قدرت نهاد خانواده (نمونه موردی: زنان متاهل شهر شیراز). جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۳(۸)، ۴۳-۷۱.

معمار، ثریا و یزدخواستی، بهجت. (۱۳۹۴). تجارب زیسته دختران شاغل ۳۰ تا ۴۹ سال از مجرد. مسائل اجتماعی ایران، ۶(۲)، ۱۷۲-۱۴۹.

مهدوی، محمدصادق و صبوری خسروشاهی، حبیب. (۱۳۸۲). بررسی ساختار قدرت در خانواده. مطالعات اجتماعی-روانشناختی زنان (مطالعات زنان)، ۱(۲)، ۶۸-۲۷.

میرزایی، حسین، آقاپاری هیر، توکل و کاتبی، مهناز. (۱۳۹۴). بررسی ساختار توزیع قدرت در

- خانواده‌های شهر تبریز. *علوم اجتماعی*، ۱۱۲(۱)، ۹۱-۶۹.
- نایی، هوشنگ و گلشنی، میمنت. (۱۳۹۲). تأثیر منابع در دسترس زنان بر قدرت تصمیم‌گیری در خانواده (مطالعه تجربی شهر بابل). *زن در توسعه و سیاست*، ۱۱(۱)، ۱۵۲-۱۳۵.
- Afifi, T. D., Merrill, A. F. & Davis, S. (۲۰۱۶). The theory of resilience and relational load. *Personal Relationships*, ۲۳, ۶۶۳-۶۸۳.
- Algoe, S. B., Gable, S. L. & Maisel, N. C. (۲۰۱۰). It's the little things: Everyday gratitude as a booster shot for romantic Relationships. *Personal Relationships*, ۱۷, ۷۱۷-۲۳۳.
- Allatt, P. (۱۹۹۳). Becoming privileged: The role of family processes, in I. Bates and G. Riseborough. (eds) *Youth and Inequality*. Buckingham: Open University Press.
- Amini, M., Hosseinian, S. & Amini, Y. (۲۰۱۳). An investigation of the effects of employment of women on their power in decision making in their families. *Sociology of Women (Journal of Women and society)*, ۴(۱), ۱-۷۷. (In Persian)
- Bakhsipour, M., Aghajani Mersa, H. & Kaldi, A. (۲۰۱۸). A sociological analysis of symmetric and asymmetric distribution of power in family and its impacts upon women's life style. (Case study: married women in Tehran). *Iranian Journal of Social Problems*, ۸(۲), ۲۰۹-۲۳۲. (In Persian)
- Blood, R. O. & Wolfe, D. M. (۱۹۶۰). *Husbands and wives: The dynamics of married living*, Glencoe Illinois: Free Press.
- Bourdieu, P. (۱۹۸۵). Social space and the genesis of groups. *Theory and Society*, ۱۴(۶), ۷۴۴-۷۲۳.
- Bourdieu, P. (۱۹۸۶). The forms of capital. in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Edited by J. G. Richardson. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (۱۹۹۳). *Sociology in question*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (۲۰۰۱). *Masculine domination*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (۲۰۱۴). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*, Translated by Hasan Chavoshian. Tehran, Sales Press. (In Persian)
- Bourdieu, P. & Wacquant. L. (۱۹۹۲). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago, University of Chicago Press.
- Charmaz, K. (۲۰۰۶). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London, Sage Publications.
- Chauvire, K. & Fontaine, O. (۲۰۰۶). *Le vocabulaire de Bourdieu*, Translated by Morteza Kotobi. Tehran, Ney Press. (In Persian)
- Cottingham, M. (۲۰۱۶). Theorizing emotional capital. *Theory and Society*, ۴۵, ۴۷۰-۴۵۱.

- Driver, J. L. & Gottman, J. M. (۲۰۰۴). Daily marital interactions and positive affect during marital conflict among newlywed couples. *Family Process*, ۴۳, ۳۰۱-۳۱۴.
- Duncombe, J. & Marsden, D. (۱۹۹۳). Love and intimacy: The gender division of emotion and 'emotion work' – a neglected aspect of sociological discussion of heterosexual relationships. *Sociology*, ۲۷(۲), ۲۲۱-۲۴۱.
- Enayat, H. & Dastranj, M. (۲۰۱۰). A study on the power distribution structure in family (The case study: Lar city). *Women in Development and Politics*, ۸(۱), ۱۰۷-۱۲۴. (In Persian)
- Feeney, B. C. & Lemay, E. P. (۲۰۱۲). Surviving relationship threats: The role of emotional capital. *Personality and Social Psychology Bulletin*, ۳۸ (۸): ۱۰۰۴-۱۰۱۷.
- Forward, S. (۲۰۱۵). Emotional blackmail: When the people in your life use fear, obligation, and guilt to manipulate you. Translated by Manijeh sheykh Javadi. Tehran, Peykan Press. (In Persian)
- Foucault, M. (۱۹۸۳). The subject and power. In: Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics, Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow. The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (۱۹۹۷). Ethics: Subjectivity and truth, edited by Paul Rabinow; Translated by Robert Hurley and others, The Penguin Press.
- Foucault, M. (۲۰۰۹). La volonté de savoir. Translated by Nikoo Sarkhosh and Afshin Jahandideh. Tehran, Ney Press. (In Persian)
- Gable, S. L. & Reis, H. T. (۲۰۱۰). Good news! capitalizing on positive events in an interpersonal context. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. ۴۲, pp. ۱۵۵-۷۵۷). San Diego, CA: Academic Press.
- Garosi, S. (۲۰۰۸). Power structure in the families of Kerman. *Women's Studies Sociological and Psychological*, ۶(۲), ۷-۲۵. (In Persian)
- Gillies, V. (۲۰۰۶). Working class mothers and school life: Exploring the role of emotional capital. *Gender and Education*, ۱۸(۳), ۲۸۱-۲۹۳.
- Girme, Y. U., Overall, N. C. & Faingataa, S. (۲۰۱۴). "Date Nights" take two: The maintenance function of shared relationship activities. *Personal Relationships*, ۲۱, ۱۲۵-۱۴۹.
- Gottman, J. M. (۱۹۹۹). The marriage clinic: A scientifically based marital therapy. New York, NY: Norton.
- Gottman, J. M., Driver, J. & Tabares, A. (۲۰۰۲). Building the sound marital house: An empirically derived couple therapy. In A. S. Gurman & N. S.

- Jacobson (Eds.), *Clinical Handbook of Couple Therapy* (3rd ed., pp. ۳۷۳-۳۹۹). New York, NY: Guilford.
- Hakim, C. (۲۰۱۱). *Erotic capital: The power of attraction in the boardroom and the bedroom*. New York, Basic Books.
- Hicks, A. M. & Diamond, L. M. (۲۰۰۸). How was your day? couples' affect when telling and hearing daily events. *Personal Relationships*, ۱۵, ۲۰۵-۲۲۸.
- Hochschild, A. R. (۱۹۸۳). *The managed heart: The commercialisation of human feeling*. Berkeley / Los Angeles: University of California Press.
- Jackson, S. (۱۹۹۳). Even sociologists fall in love: An exploration in the sociology of Emotions. *Sociology*, ۲۷(۲), ۲۰۱-۲۲۰.
- Jenkins, R. (۱۹۹۲). *Pierre Bourdieu*. London, Routledge.
- Karimiyan, N. & Zarei, E. (۱۳۹۶). A qualitative study: The effect of opposite-sex premarital cohabitation on women's life status. *The Journal of Women and Society*, ۷(۲), ۳۹-۷۷. (In Persian)
- Kolahi, M. & Shafiee, F. (۲۰۱۷). Women's narrated experience of power structure in family. *Quarterly of Cultural Studies & Communication*, ۱۳(۴۸), ۱۲۹-۱۵۰. (In Persian)
- Mahdavi, M. & Sabouri Khosrowshahi, H. (۲۰۰۳). The structure of power distribution within the family. *Women's Studies Sociological and Psychological*, ۱(۲), ۲۵-۶۵. (In Persian)
- Majid Kafi, M., Bahmani, L. & Sadat Delavar, M. (۱۳۹۶). Cultural capital of women and the structure of power distribution in family (case study: Shiraz city). *Women in Development and Politics*, ۱۴(۱), ۱۰۵-۱۲۳. (In Persian)
- Manion, C. (۲۰۰۷). Feeling, thinking, doing: Emotional capital, empowerment, and women's education. In I. Epstein (Ed.), *Recapturing the Personal: Essays on Education and Embodied Knowledge in Comparative Perspective* (pp. ۸۷-۱۰۹). Charlotte, Information Age Publishing.
- Mardani, M. & Movahed, M. (۲۰۱۷). Study on determinants of women's status in power structure of family. *Journal of Sociology of Social Institutions*, ۳(۸), ۷۱-۴۳. (In Persian)
- Memar, S. & Yazd Khasti, B. (۱۳۹۶). Lived experiences of working girls aging between ۳۰ to ۴۹ about celibacy. *Half-Yearly of Social Problems of Iran*, ۶(۲), ۱۴۹-۱۲۲. (In Persian)
- Mirzaei, H., Aghayari Hir, T. & Katebi, M. (۲۰۱۵). Investigation of the distribution of power in families in Tabriz. *Journal of Social Sciences*, ۱۲(۱), ۶۹-۹۱. (In Persian)
- Nayebi, H. & Golshani, M. (۲۰۱۳). The effect of resources available to women on decision-making power in the family (case study: Babol, Iran).

- Women in Development and Politics (Women's Research)*, ۱۱(۱), ۱۳۵-۱۵۲. (In Persian)
- Nowotny, H. (۱۹۸۱). 'Women in Public Life in Austria' in C. Fuchs Epstein and R. Laub Coser (eds) *Access to Power: Cross-National Studies of Women and Elites*. London, George Allen & Unwin.
- Reay, D. (۲۰۰۴). Gendering Bourdieu's concepts of capitals? emotional capital, women, and social class. *The Sociological Review*, ۵۲: ۵۷-۷۴.
- Safari, K. & Arasteh, R. (۲۰۰۸). The study of women's economics capitals and the types of relationships with their spouses. *The Journal of Women's Studies*, ۲(۱), ۱۱۴-۱۴۷. (In Persian)
- Saroukhani, B. (۲۰۰۵). Woman, power and family: A study of the position of women in the pyramid of power in the family. *Women in Development and Politics*, ۳(۲), ۲۹-۵۰. (In Persian)
- Sharifi Saei, M. H. & Azadarmaki, T. (۲۰۲۱). Women's power and resistance in the Iranian family: Women's narrative of cultural resistance strategies in the family. *Journal of Iranian Cultural Research*, ۱۴(۱), ۱-۳۶. (In Persian)
- Stones, R. (۲۰۱۴). *Key sociological thinkers*. Translated by Mehrdad Midamadi. Tehran, Markaz Press. (In Persian)
- Swartz, D. (۱۹۹۷). *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. University of Chicago press Ltd, London.
- Tavasoli, A. & Saeidi, V. (۲۰۱۱). The impact of women's employment on power structure in eyvankey families, Iran. *Women in Development and Politics*, ۹(۳), ۱۳۳-۱۴۹. (In Persian)
- Thomas, J. & Harden, A. (۲۰۰۸). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, ۸(۴۵), ۱-۱۰.
- Walsh, C. M. & Neff, L. A. (۲۰۱۹). The importance of investing in your relationship: Emotional capital and responses to partner transgressions. *Journal of Social and Personal Relationships*, ۳۷(۲), ۵۸۱-۶۰۱.
- Weitz, R. (۲۰۰۱). Women and their hair: Seeking power through resistance and accomodation. *Gender & Society*, ۱۵(۵), ۷۷۷-۶۸۶.
- Williams, S. & Benedelow, G. (۱۹۹۷). (eds) *Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues*. London: Routledge.
- Zare Shahabadi, A. & Mandani, R. (۲۰۱۳). Factors influencing the decision-making power of women in the family sepidan, Iran. *Women in Development and Politics*, ۱۱(۲), ۷۷۵-۲۹۳. (In Persian)

- Zembylas, M. (۲۰۰۷). Emotional capital and education: Theoretical insights from Bourdieu. *British Journal of Educational Studies*, ۵۵(۴), ۴۴۳-۴۶۳.
- Zolfaghari, M., Hoseinian, S. & Yazdi, S. (۲۰۰۴). The relationship between family power structure and marital satisfaction among employed and unemployed married women in Tehran, Iran. *Counseling Research and Development*, ۳(۱۱), ۳۱-۴۶. (In Persian).

نویسندگان

Sharifisaei@ut.ac.ir

محمد حسین شریفی ساعی

ایشان دانش آموخته مقطع دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران هستند.

tazad@ut.ac.ir

تقی آزاد ارمکی

ایشان استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران هستند و کتب و مقالات متعددی را در این حوزه تألیف کرده‌اند.

